

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ
ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент 2 курсу 07-211М групи

Спеціальності 231 Соціальна робота

Освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»

Андрій ПАНФІЛОВ

Керівник: Сергій КОСТЮЧКОВ, професор

Рецензент: Іван КРУПНИК, доцент

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ.....	7
1.1. Особливості соціальної категорії «ветерани операції об'єднаних сил».....	7
1.2. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту ветеранів ООС	14
1.3. Напрями та форми соціальної роботи щодо ветеранів операції об'єднаних сил	22
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВЕТЕРАНІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ	35
2.1 Типові проблеми ветеранів ООС	35
2.2 Дослідження потреби працевлаштування ветеранів ООС	40
2.3 Програма Соціального тренінгу спрямованого на допомогу у працевлаштуванні ветеранів ООС	45
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ	62
ДОДАТОК А Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету	62
ДОДАТОК Б Семінар на тему «Ненасильницьке спілкування».....	63
ДОДАТОК В Тренінг «Ефективний Пошук роботи та подальше працевлаштування»	70
ДОДАТОК Г Лекція «Самопрезентація як крок до успішного працевлаштування»	79
ДОДАТОК Д Лекція «Пошук роботи: аналіз етапів, стратегій та психологічних особливостей»	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах у нашій країні відбуваються глибокі зміни, які стосуються всіх сфер життя громадян та суспільства в цілому. Сьогодні наша держава для забезпечення територіальної цілісності України вимушена проводити бойові дії у вигляді Операції об'єднаних сил, у минулому (АТО) на Сході країни. Україна вимушена відправляти в зону бойових дій, багатотисячні маси молодих людей і після демобілізації повертати їх назад в громадянське суспільство, вносячи в нього при цьому всі особливості мілітаризованої свідомості і роблячи істотний вплив на подальший розвиток соціуму.

Операція об'єднаних сил, у минулому (АТО), як і будь які бойові дії несе ряд багатьох наслідків для суспільства серед яких: економічні, політичні, соціальні. В ряді багатьох наслідків (економічних, політичних, соціальних), як і будь-яка війна несе для суспільства, з'являються також і психологічні наслідки для людини, особливо для тих, хто приймав безпосередню участь у бойових діях. Вплив бойових дій на людину має досить широкий діапазон факторів, які дестабілізують людину та призводять до широкого спектру проблем. Досить суттєвою є проблеми впливу відстрочених наслідків війни, які проявляються після повернення до мирного життя, та мають вплив не тільки на психофізичне здоров'я військовослужбовців, а й на їх психологічну рівноваженість, світогляд, стабільність ціннісних орієнтацій Війна приносить не тільки фізичну, психологічну, а й емоційну (душевну) інвалідність. Учасники бойових дій, часто навіть не усвідомлюючи цього, несуть в собі тягар болю довгі роки. Одні, в силу особистісних якостей, можуть подолати ці проблеми самостійно. Іншим необхідна психологічна допомога і підтримка протягом усього життя.

Проблема працевлаштування ветеранів АТО/ООС з кожним роком стає дедалі гострішою. З кожним роком зростає кількість солдат, що

повертаються до мирного життя. Після перебування у зоні бойових дій психіка людей пристосовується до нових умов і відповідних потреб і після повернення до цивільного життя, вони виявляються непристосованими до нього, маючи інші погляди, ніж оточення.

Ветерани АТО/ООС представляють собою специфічну категорію осіб, які перебували в умовах збройних конфліктів, що в свою чергу призвело до виникнення широкого спектру проблем, з якими вони стикалися у зоні бойових дій, і після повернення додому. Звідси виникає потреба у пошуку ефективних шляхів соціальної реабілітації військовослужбовців, що побували у районах військових конфліктів.

Проблеми організації соціальної роботи з ветеранами бойових дій розглядаються у працях В. Лескова, Н. Голови, О. Тополь, Д. Чижова, О. Харченко, О. Кочемировської, М. Кравченко та ін.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної магістерської роботи: «ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Освітньо-кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3) та наказом по Херсонському державному університету від 30.10.2020 № 1060-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання денної форми у 2020-2021 навчальному році»

Мета дослідження: визначення ключових аспектів організації соціальної роботи з ветеранами ООС та розробка програми Соціального тренінгу, спрямованого на допомогу у працевлаштуванні ветеранів ООС.

Основні завдання дослідження:

- розглянути особливості категорії клієнтів соціальної роботи «ветерани операції об'єднаних сил»;
- проаналізувати нормативно-правову базу з питань соціального захисту ветеранів ООС;
- надати характеристику запропонованим державою видам соціальної роботи щодо осіб зазначеної категорії;
- вивчити типові проблеми ветеранів ООС;
- дослідити потребу у працевлаштуванні осіб зазначеної категорії
- розробити програму Соціального тренінгу спрямованого на допомогу у працевлаштуванні ветеранів ООС;

Об'єктом дослідження є соціальна робота з ветеранами ООС.

Предметом дослідження є особливості організації соціальної роботи з ветеранами ООС як специфічною соціальною групою.

Методи дослідження цієї роботи складає низка методів загальнонаукового значення, серед яких синтез, систематизація та порівняння елементів. Основними методами, що впроваджувалися у роботі, є метод аналізу документів.

Наукова новизна результатів, отриманих в роботі:

- Поглиблення аналізу стратегій соціальної роботи з ветеранами АТО/ООС
- Розробка програми Соціального тренінгу спрямованого на допомогу у працевлаштуванні ветеранів ООС

Практична значущість випускної роботи полягає у розробці програми Соціального тренінгу спрямованого на допомогу у працевлаштуванні ветеранів ООС, яка може бути використана органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, Державною

службою зайнятості, та іншими, хто зацікавлений у вирішенні даної проблеми, з метою забезпечення необхідних знань і навичок для успішного працевлаштування ветеранів АТО/ООС.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3), а також опубліковано у вигляді статті: «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ АТО» у підсумковій збірці наукових робіт студентів та магістрантів факультету психології, історії та соціології «Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії, перспективи» (ПОЧУЄМО, ЗРОЗУМІЄМО, ДОПОМОЖЕМО), Випуск XI, Херсон, 2019. – С. __.

Структура кваліфікаційної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (49 найменувань), додатків (5 шт.). Основний текст дослідження викладено на 52 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

1.1. Особливості соціальної категорії «ветерани операції об'єднаних сил»

Перш ніж розпочати характеристику особливостей ветеранів операції об'єднаних сил, як соціальної категорії, необхідно визначитися із поняттями АТО/ООС.

«Антитерористична операція на сході України (АТО) – комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Операція тривала з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018. Після АТО на сході України була введена Операція об'єднаних сил (ООС). Операція об'єднаних сил (ООС) — комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Проведення операції передбачається виконанням Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Операція об'єднаних сил, фактично, є переформатуванням Антитерористичної операції (АТО) з введенням воєнного або надзвичайного стану, переданням управління від СБУ, яка формально керувала АТО, до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ. Початок операції об'єднаних сил — з 14:00 30 квітня 2018 року. Основними відмінностями від режиму АТО є:

1) повноваження з керування військовими і правоохоронними підрозділами на Донбасі переходять від СБУ до Генерального штабу, який очолює Збройні сили України;

2) вводиться посада Командувача об'єднаних сил для керування всіма військовими і правоохоронними підрозділами, залученими для проведення заходів із забезпечення нацоборони і відсічі збройної агресії Росії в Донецькій і Луганських областях. Командувач об'єднаних сил призначається президентом за поданням начальника Генштабу. Його повноваження також мають бути окремо визначені відповідним рішенням Президента. У його підпорядкуванні є Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил. До штабу ввійдуть усі роди Збройних сил і правоохоронці, які перебуватимуть на території проведення заходів із нацбезпеки;

3) усі рішення в зоні проведення ООС на Донбасі ухвалює Командувач об'єднаних сил;

4) з'явилися поняття «райони бойових дій» і «зони безпеки». «Зони безпеки» розташовані на контрольованих урядом територіях поруч із лінією розмежування. Межі «зон безпеки» визначає начальник Генерального штабу за поданням Командувача об'єднаних сил;

5) на території проведення ООС діє особливий порядок, який наділяє військовослужбовців розширеними правами»[4,с.41-42].

Стосовно визначення поняття ветеран АТО/ООС, українське законодавство не має чіткого формулювання даного поняття. «Українське законодавство під ветеранами розуміє не лише осіб, які мають безпосередній стосунок до захисту Батьківщини або проходили службу в силових структурах. Термін "ветеран" з відповідними уточненнями (війни, праці, служби) використовується в різних законодавчих актах. Крім того, Закон "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" прирівнює до ветеранів осіб, які не проходили служби в силових відомствах і не брали участі в бойових

діях. Загалом категорії ветеранів, передбачені законом, можна умовно поділити на три групи залежно від їх стосунку до бойових дій. Перша — а) учасники бойових дій; б) особи з інвалідністю внаслідок війни. Ці дві категорії мають безпосередній стосунок до участі в бойових діях. Друга — особи, які постраждали внаслідок бойових дій: а) члени сімей загиблих; б) цивільні постраждалі. Третя — особи, які мають особливий статус і підтримку від держави: а) постраждалі під час участі в Революції Гідності; б) особи з інвалідністю внаслідок ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; інші[47]».

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[37] вносить додаткову плутанину в розуміння, хто такі ветерани війни. У Законі передбачені статуси для осіб, які брали участь не в бойових діях, а постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, цивільного населення, яке проживало в період війни, тощо. Отримати однозначне розуміння визначення “ветеран” із даного закону важко, але все ж таки маємо визначитися[47].

Відповідно до статті 4 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”[37] «ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав». До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни.

Учасниками бойових дій відповідно до пункту 19, 20 статті 6 даного закону визнаються:

«—військовослужбовці (резервісти, військовозобов’язані) та працівники Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої ро звідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці, працівники Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України,

інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції, а також працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення у порядку, встановленому законодавством»;

«—особи, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів[37]». Порядок надання статусу учасника бойових дій цими особам категорії таких осіб та терміни їх участі (забезпечення проведення) в антитерористичній операції, а також райони антитерористичної операції визначає Кабінет Міністрів України.

Отже проаналізувавши даний закон, що гарантує основи соціального захисту ветеранів, можна констатувати, що у ньому мається дуже багато суперечностей, а саме визначення поняття «ветеран війни», згідно якому ветеранами визнаються особи, що брали участь у захисті Батьківщини або в бойових діях на території інших держав; в інших же статтях даного закону, де подається чіткий перелік ветеранів, бачимо що ідеться не тільки про безпосередніх учасників бойових дій. Інші категорії також безумовно потребують підтримки від держави, але

походження їхнього статусу різна, тому й підходи до надання підтримки мають відрізнятися.

«ГО "Юридична Сотня" вирішила провести опитування, наскільки громадяни знають, хто належить до цих категорій і кого розуміють під словом "ветеран". Опитування було проведено за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID Україна). Його результат був неочікуваним — думка респондентів майже цілком відрізнялася від того, що написано в законі. У двох опитуваннях узяли участь 595 і 1442 респонденти відповідно. Одне опитування з'ясувало, наскільки люди знають категорії ветеранів у законодавстві. Друге стосувалося пільг. Правильно відповісти на всі запитання змогли лише 3% опитаних. Більшість відповіла правильно лише на половину запитань. Для більшості опитаних було складно правильно визначити категорії ветеранів. Відповідь "військовий, який воював на Сході України (у районах проведення АТО/ООС)", безперечно, дали всі. А от з іншими категоріями почалися проблеми. Хоча опитування проводилося, зокрема, й серед ветеранів, вони не знали, що ветеранами, згідно із законодавством, є також особи, які зазнали інвалідності внаслідок участі в Революції Гідності; добровольці з інвалідністю; особи, які проживають на території, де ведуться бойові дії, зазнали поранення і стали особами з інвалідністю. Лише 4% знали, що учасники духового оркестру, які виступали на фронті перед воїнами Другої світової війни, також вважаються ветеранами. 83% респондентів були впевнені, що добровольці давно мають право на статус учасника бойових дій. Однак за законом добровольці ветеранами офіційно не вважаються. Про це знають лише 17% опитаних. Відповідно до Закону "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", добровольці можуть отримати статус ветерана лише якщо зазнають інвалідності під час участі в бойових діях»[47].

«Термінологічна невизначеність поняття ветеранів АТО/ООС формує складності у розумінні поняття "ветеран" та сприйнятті його образу в суспільстві. В українському контексті суспільство сприйматиме "ветеранів" не обов'язково як людину, яка приймала участь у бойових діях із захисту Батьківщини чи проходила службу в Збройних силах України. Розмите сприйняття образу ветерана применшує внесок цих осіб у захист нашої Батьківщини. Водночас, з юридичного погляду, законодавче визначення статусу ветерана є важливим, оскільки це є підставою для отримання пільг від держави. За чинним законом їх аж 23. Означена проблема стосується великого кола людей. 4% населення в Україні є ветеранами (1,4 млн). З них учасників бойових дій в АТО/ООС — 369 294 (станом на 01.06.2019)»[47].

Розвиток українського суспільства відбувається в складних соціально-економічних умовах, які впливають не лише на рівень життя, а й на психічне здоров'я, емоційний стан його громадян. В результаті проведення на території України Операції об'єднаних сил в минулому (АТО), яка за своєю формою, методами проведення, повномасштабністю та жертвами прирівнюється до справжньої війни, виникає ситуація постійної напруги, тривоги і фрустрації. Складність цієї ситуації спричинена ще й тим, що на передовій серед українських захисників була досить значна кількість загиблих, в основному через те, що люди яких мобілізували задля захисту нашої держави, не мали потрібної підготовки, та матеріально-технічного забезпечення, для того щоб боронити нашу державу. Бійці не могли самостійно пристосуватися до тих умов, в які вони потрапили. Безліч негативних факторів з якими вони, в більшості вперше стикнулися в зоні бойових дій, призвели до того, що майже всі бійці повернулися до мирного життя із посттравматичним стресом. Це в свою чергу призвело до того, що в суспільстві постала нагальна проблема соціально-психологічної реабілітації ветеранів, що повернулись із зони АТО/ООС, до цивільного

життя та пережили емоційні потрясіння та характеризуються яскраво вираженими ознаками ПТСР[10].

«Учасники збройних конфліктів є специфічним контингентом, який вимагає багатопрофільної реабілітації, а інваліди з їх числа можуть бути виділені в групу особливої соціальної значимості, оскільки серед ветеранів, які були вперше визнані інвалідами, понад половини - особи працездатного віку. За даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО/ООС, станом на 10.01.2017 року реабілітаційні центри надали соціально-психологічну допомогу 10 321 військовослужбовцю, які були демобілізовані після участі в АТО/ООС, та 10 426 членам родин військовослужбовців Збройних Сил України. Санаторно-курортне лікування (кількість путівок) отримали 4 429 військовослужбовців. Внаслідок участі в АТО/ООС отримали інвалідність 4 538 осіб, які нині звільнилися з лав Збройних Сил. Пройшли соціально-психологічну адаптацію (перенавчання) 5 564 ветеранів. При цьому показники реабілітації військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом в Збройних Силах України, залишаються незадовільними»[11,с.5-6].

«Участь у військових подіях є потужним стресом, що призводить до функціональних порушень організму, розвитку соматичних захворювань і виникненню патологічних реакцій. З огляду на те, що в організації медичної, психологічної, професійної та соціальної реабілітації учасників бойових дій на сьогодні немає єдиних методологічних підходів, а визначені тільки окремі напрямки теорії і практики з цієї проблеми, існує необхідність розробки оптимального варіанту проведення соціально-психологічних реабілітаційних профілактичних заходів. В умовах, постійного зростання числа учасників бойових дій, проведення комплексу заходів з відновлювального лікування і подальшої соціальної інтеграції ветеранів антитерористичної операції в

суспільство, є одним із пріоритетних напрямків соціальної політики держави»[11,с.5].

Виходячи з усього вище наведеного можна зробити висновок, що ветерани АТО/ООС є особливою категорією осіб, які перебувають в умовах збройних конфліктів, що в свою чергу викликає досить широкий спектр проблем, як під час бойових дій, так і після повернення до мирного життя. Держава має забезпечити належний рівень їхнього соціального захисту, та забезпечити в суспільстві сприйняття позитивного образу ветерана бойових дій на сході України, як захисника країни.

1.2 Нормативно-правове забезпечення соціального захисту ветеранів ООС

Нормативно-правове регулювання соціального захисту учасників АТО/ООС спрямоване на формування ефективної системи забезпечення їхніх соціальних прав та свобод, зокрема щодо психологічної підтримки, матеріальної допомоги, санаторно-курортного лікування, гарантій щодо освіти, здійснення протезування в разі втрати функціональних властивостей кінцівок, забезпечення автотранспортом, пільг у сплаті певних видів послуг, пенсійного забезпечення, забезпечення житлом або земельними ділянками, дотримання трудових прав, зокрема щодо збереження місця роботи й середнього заробітку під час участі в АТО/ООС тощо. У нормативно-правових актах, що передбачають соціальний захист учасників АТО/ООС, за висновками експертів, спостерігається співіснування «радянського» (соціальне забезпечення, пільги, соціальні та компенсаційні виплати) і новітнього європейського підходу (соціальні послуги, соціальна робота). Більшість соціальних стандартів залишаються деклараціями через застарілість та неефективність чинних механізмів соціального захисту, неадресність,

зрівняльний характер і невідповідність системи соціального захисту реальним потребам українського суспільства, неефективність та непрозорість системи бюджетного фінансування соціальних видатків держави, дискусійність прямої дії конституційних норм щодо соціальних прав[48,с.174].

Конституційне регулювання соціального захисту учасників АТО/ООС здійснюється на основі ст. 17 Конституції України. Ця стаття Основного закону України визначає гарантії соціального захисту цієї категорії осіб: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей»[12]. Саме ці конституційні положення є правовою основою для інших законодавчих актів щодо соціального захисту учасників АТО/ООС. Незважаючи на те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, вони не можуть детально врегулювати всі аспекти соціального захисту учасників АТО/ООС. Тому закріплені Конституцією України норми надалі розвинено і конкретизовано в законах, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, наказах міністерств та в інших нормативно-правових актах. Основними правовими актами, що регулюють права і свободи людини і громадянина, зокрема і учасників АТО/ООС, у правовій державі є закони. Саме вони, як вища форма прояву державної волі народу, є правовою основою для всіх інших правових актів. Закон – це нормативно-правовий акт, ухвалений в особливому порядку вищим представницьким органом держави, який регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю (інтереси) більшості населення та володіє вищою юридичною силою[чижов].

У систему законодавчого регулювання соціального захисту учасників АТО/ООС входять такі закони України: «Про боротьбу з тероризмом»[20], «Про військовий обов'язок та військову службу»[21], «Про Збройні сили України»[30], «Про Національну гвардію

України»[31], «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[37], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[36], «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист»[38], «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни»[33], «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їх сімей»[22] та ін. Також дія норм законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»[32], та «Про реабілітацію інвалідів в Україні»[34] поширюється на учасників АТО/ООС які стали інвалідами внаслідок участі у бойових діях.

Варто відзначити, що правові норми, які містяться у законах, що регулюють соціальний захист військовослужбовців, не повною мірою відповідають сучасному стану суспільних відносин, соціально-економічним можливостям держави, тому не можуть забезпечити ефективну реалізацію прав і свобод учасників АТО/ООС. Спостерігається дублювання правових норм, які містяться у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[36], у законодавчих актах, що регулюють порядок створення і діяльність різних військових формувань, службовці яких беруть участь в АТО/ООС.

Соціальний захист учасників АТО/ООС також регулюється підзаконними нормативно-правовими актами. До системи підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють соціальний захист учасників АТО/ООС і видаються на основі Конституції України і законів України, належать: укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, нормативні акти місцевих органів виконавчої влади, зокрема:

укази Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції»[23], «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року «Про заходи щодо створення належної матеріально-технічної бази для лікування, реабілітації та оздоровлення військовослужбовців та інших осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, а також учасників бойових дій та інвалідів війни»[35];

постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення»[28], «Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок»[9], «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції (крім військовослужбовців, звільнених у запас або відставку»[26]; «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням»[27]; «Про утворення Міжвідомчого координаційного центру соціально-трудової реабілітації учасників антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в антитерористичній операції»[39].

У цій категорії також виокремлюють *розпорядження Уряду* «Про затвердження плану міжвідомчих заходів з адаптації до мирного життя

учасників антитерористичної операції»[25], «Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками»[19], «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції»[24].

«До актів індивідуальної дії (індивідуальні) слід зарахувати рішення про присудження нагород, премій, представлення до чергового звання, рішення щодо демобілізації, а також рішення судових органів з конкретних особистих питань. Зокрема, до актів індивідуальної дії належать рішення про присудження статусів учасників бойових дій Міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплату одноразової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера. Рішення номерні та поіменні з грифом обмеженого доступу і затверджуються відповідним протоколом»[48].

Учасникам бойових дій відповідно до статті 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надаються такі пільги:

«1)безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

2)першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

3)безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України;

4)75-процентна знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр

загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);

5)75-процентна знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленим балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання.

Площа житла, на яку надається знижка, при розрахунках плати за опалення становить 21 кв. метр опалювальної площі на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю.

Для сімей, що складаються лише з непрацездатних осіб, надається 75-процентна знижка за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалювальної площі (42 кв. метри на кожну особу, яка має право на знижку плати, та 21 кв. метр на сім'ю);

6)75-процентна знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;

7)безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрирайонних, внутри-та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання;

8)користування при виході на пенсію (незалежно від часу виходу на пенсію) чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;

9)щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;

10)першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;

11)виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;

12)використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік;

13)переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємства, установи, організації;

14)першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб та забезпечення їх паливом.

Учасники бойових дій, які дістали поранення, контузію або каліцтво під час участі в бойових діях чи при виконанні обов'язків військової служби, забезпечуються жилою площею, у тому числі за рахунок жилої площі, що передається міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями у розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій, — протягом двох років з дня взяття на квартирний облік.

15)одержання позики на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і підвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також позики на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва. Зазначені позики надаються у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України;

16)першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів по будівництву та експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва і садових будинків;

17)безплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, незалежно від наявності залізничного сполучення, або проїзд один раз на рік (туди і назад) вказаними видами транспорту з 50-процентною знижкою;

18)зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства;

19)позачергове користування всіма послугами зв'язку та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата у розмірі 20 процентів від тарифів вартості основних та 50 процентів — додаткових робіт). Абонементна плата за користування телефоном встановлюється у розмірі 50 процентів від затверджених тарифів;

20)першочергове обслуговування підприємствами, установами та організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту;

21)позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення, а також на обслуговування службами соціального захисту населення вдома. У разі неможливості здійснення такого обслуговування закладами соціального захисту населення відшкодовуються витрати, пов'язані з доглядом за цим ветераном війни, в порядку і розмірах, встановлених чинним законодавством;

22)учасникам бойових дій на території інших держав надається право на позаконкурсний вступ до вищих навчальних закладів та

переважне право на вступ до професійно-технічних навчальних закладів і на курси для одержання відповідних професій»[37].

Отже проаналізувавши нормативно-правову базу можна зробити висновок, що для майбутнього нормального функціонування державного регулювання соціального захисту учасників АТО/ООС необхідно прийняти єдиний закон, який визначив би чіткий статус саме варанів бойових дій на сході України, відокремивши їх від інших категорій людей, які мають цей статус врегулював би питання соціального захисту, прав і свобод учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей. Цей закон повинен ґрунтуватися на таких основних положеннях: чітке законодавче визначення питань прав учасників АТО/ООС та їх обмежень; законодавче визначення стандартів та інструкцій за якими має надаватися допомога ветеранам, пільг та компенсацій у зв'язку з обмеженням прав та їх відповідність економічним можливостям держави; адресне надання пільг та компенсацій кожному учаснику АТО/ООС або родину, яку він має; наявність гарантій та механізмів реалізації прав учасників АТО/ООС; введення відповідальності за порушення визначених законом прав учасників АТО/ООС. Лише на основі закону про соціальний захист учасників АТО/ООС мають бути розроблені інші нормативно-правові акти державного регулювання соціального захисту ветеранів з урахуванням особливостей і умов життєдіяльності різних категорій цих осіб та сучасних можливостей соціально-економічного розвитку нашої держави.

1.3 Напрями та форми соціальної роботи щодо ветеранів операції об'єднаних сил

Проблеми учасників АТО/ООС, а саме їх реадaptaція до перебування у місцях проведення бойових дій, а також адаптація після

повернення в мирне середовище потребує різних видів комплексної допомоги, зокрема у сфері соціальної роботи.

У системі соціального захисту саме напрями соціальної роботи є ланкою, що поєднують адміністративно-правову систему соціального захисту з тими, для кого вона призначена, відповідно, соціальна робота є досить складним теоретично-прикладним явищем, сутність якого визначає її зміст, мета, завдання, об'єкт, суб'єкт, напрями та рівні. Напрями соціальної роботи є однією із форм швидкого реагування на кризові ситуації, інструментом впровадження соціальної політики. Змістом напрямів соціальної роботи є надання допомоги особам, шляхом діагностування їхніх проблем, прогнозування, посередництва, інформаційно-консультативна діяльність, соціальна і психологічна підтримка, яка стимулює власні сили клієнтів

Методи та форми соціальної роботи з учасниками АТО/ООС можна умовно поділити на 4 групи:

1) Вивчення соціально-психологічних цінностей особистості, соціального впливу мікросередовища на формування особистості:

- спостереження;
- бесіда;
- опитування експертів;
- інтерв'ювання;
- невербальний діагноз;
- вивчення документів;
- контент-аналіз;
- анкетування.

2) Організація освітньо-виховних взаємодій з проблемною особистістю, яка потребує допомоги:

- підтримка сімей ризику;
- сприяння у вирішенні проблем;
- співробітництво з громадою;

- посередництво в особистісній реалізації;
- спонукання особистості до самоорганізації та самостійності;
- соціальний супровід.

3) *Соціально-психологічна допомога і підтримка особистості у кризових ситуаціях:*

- з'ясування проблеми;
- вибір програми і плану дій щодо вирішення проблеми;
- обговорення шляхів вирішення проблеми;
- допомога в організації виходу з проблеми;
- координація зусиль найближчого оточення особистості;
- створення групи підтримки.

4) *Корекція взаємин, способів соціальної дії, посередництво у творчому розвитку особистості і групи:*

- моделювання ситуації для нового досвіду;
- моделювання сфер успішної діяльності;
- організація діалогу і співробітництва;
- організація мікросередовища із зміненими стосунками;
- допомога у розблокуванні позитивних емоцій;
- зміна уявлень особистості про своє "Я";
- підтримка ініціатив;
- створення умов для творчості.

Ключовими напрямками діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь в АТО/ООС, сьогодні є:

- створення єдиного реєстру учасників АТО/ООС, що дозволить забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та гарантій;
- формування і введення бази даних;
- встановлення статусу учасника бойових дій, що дає право на відповідні пільги та компенсації;

- забезпечення гарантованого виконання державою прав інвалідів – учасників АТО/ООС;
- підтримка сімей військовослужбовців, які загинули в зоні АТО/ООС тощо;
- побудова ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців;
- створення дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей;
- підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей;
- удосконалення механізму вирішення соціальних проблем в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби;
- створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації;
- забезпечення санаторно-курортним лікуванням.

Основними напрямки соціальної роботи з учасниками АТО/ООС та членами їх родин є:

- консультування та соціально-психологічний супровід сімей, члени яких знаходяться в зоні бойових дій;
- виявлення осіб “групи ризику”, зокрема з категорії сімей учасників АТО/ООС;
- робота з дітьми учасників АТО/ООС;
- психологічна підтримка сімей учасників бойових дій;
- соціальна та юридична допомога;
- перенаправлення в органи державної влади, волонтерські групи, громадські організації;
- формування знань про соціально-політичну ситуацію в Україні та зміни у правовому законодавстві стосовно даної категорії сімей[17].

Також окремо необхідно виділити соціально-психологічну реабілітацію ветеранів АТО/ООС, як один з вагомих напрямів допомоги.

Діяльність військовослужбовців в умовах ведення бойових дій характеризується впливом на психіку різних стресових факторів. Тривалість впливу, а також психотравмуючий характер цих стресорів може призвести до виникнення таких змін у психіці військовослужбовців, які знижують ефективність їх діяльності в умовах ведення бойових дій, а також мають негативний прояв у мирних умовах. Зважаючи на той факт, що багато військовослужбовців виявляються психологічно неспроможними самостійно повернутися в систему соціальних зв'язків і норм мирного часу, виникає потреба в організації спеціальних умов та заходів з метою психологічного повернення учасників військових конфліктів до мирного життя. Через досить велику кількість учасників АТО/ООС, яка постійно зростає, соціальна політика держави має в повній мірі намагатися забезпечити належний рівень соціально-психологічної реабілітації ветеранів, з урахуванням різним потреб, та складнощів. Також необхідно розширювати послуги соціальної інтеграції, для забезпечення нормального повернення до мирного життя[10].

Такий процес дослідники називають соціально-психологічною реабілітацією, що є різновидом психологічної допомоги. На думку А. Караяні, «соціально-психологічна реабілітація спрямована на відновлення втрачених (порушених) психічних можливостей і здоров'я військовослужбовців[44]». Розумінню сутності соціально-психологічної реабілітації сприяє аналіз такого поняття як «соціально-психологічна реадaptaція», який являє собою організований процес поступового психологічного повернення учасників бойових дій з війни і безконфліктного, нетравмуючого «вбудовування» їх у систему соціальних зв'язків і відносин мирного часу.

Як вказує В. Стасюк, «реадaptaція покликана полегшити процес адаптації військовослужбовців, які були учасниками військових конфліктів, позбавляючи їх психологічного потенціалу, створеного для

бойової обстановки та розвиваючи потенціал, що дає змогу ефективно жити в мирних умовах»[42,с.6].

Що стосується реабілітації, то більшість дослідників розуміють її як систему державних соціально-економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на попередження тимчасової або стійкої втрати працездатності та на якнайшвидше повернення хворих і інвалідів в суспільство і до суспільно корисної праці[10].

Зокрема, вітчизняний дослідник В. Лесков визначає соціально-психологічну реабілітацію учасників бойових дій як «систему психологічних, психотерапевтичних і психолого- педагогічних заходів, що спрямовані на відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, особистісного та соціального статусу військовослужбовців, які брали участь у бойових діях в районах військових конфліктів»[15,с.16].

При створенні системи соціально-психологічної реабілітації осіб, які брали участь у бойових діях, потрібно враховувати насамперед відновлювальний характер адаптаційного періоду для даної категорії населення. Військовослужбовці при переході до мирних умов насамперед долають наслідки бойової обстановки і відновлюють втрачені соціальні зв'язки.

Соціально-психологічна реабілітація, як комплекс заходів, спрямована на відновлення людини в правах, соціальному статусі, здоров'ї та працездатності. Цей процес направлений на відновлення не тільки здатності військовослужбовців до життєдіяльності в соціальному середовищі, а й самого соціального середовища, до умов життєдіяльності, порушених або обмежених з яких-небудь причин.

«Мета соціальної психологічної реабілітації – забезпечення соціалізації особистості і відновлення її до колишнього рівня. В цьому випадку мова йде про відновлення не тільки здоров'я, а й соціального

статусу особистості, правового положення, морально-психологічної рівноваги, впевненості в собі»[41,с.108].

«Основними завданнями соціально-психологічної реабілітації є: визначення ступеня та характеру розладів психіки, індивідуально-особистісних особливостей поведінки військовослужбовців; оцінка інтелектуальних, перцептивних, емоційних, волевих можливостей військовослужбовців, рівня їх працездатності; визначення необхідних заходів індивідуальної та групової психологічної реабілітації військовослужбовців; зниження психічної напруженості до рівня, що відповідає оптимальній працездатності, усунення негативних психічних проявів за допомогою комплексного використання психологічних, психотерапевтичних, медичних та фізіологічних методів; проведення професійно-психологічної реабілітації, а при втраті професійної придатності – професійної переорієнтації; діагностика психічних станів, аналіз динаміки їх змін; оцінка ефективності психологічної реабілітації військовослужбовців»[15,с.16].

Аналіз наукових досліджень змісту реабілітаційної роботи з учасниками бойових дій, свідчить про складність такої роботи та необхідність комплексних зусиль спрямованих на організацію медиків, соціальних працівників, психологів. Застосування специфічних форм та методів відповідної роботи вимагає високого рівня кваліфікації в галузі медико-психологічної реабілітації, що загострює потребу фахової підготовки відповідних спеціалістів. Соціально-психологічна реабілітація є найважливішим елементом відновлення психічної рівноваги. Сутність її полягає у здійсненні різних впливів на психіку військовослужбовців з урахуванням терапії, профілактики, гігієни та педагогіки. За допомогою психологічних впливів стає можливим знизити рівень нервово-психічної напруженості, швидше відновити витрачену нервову енергію і, тим самим, прискорити процеси відновлення в інших органах і системах організму.

Здійснення реабілітаційних заходів вимагає дотримання певних основоположних правил, які забезпечують досягнення ефективності та дієвості заходів, які вживаються для відновлення психічної рівноваги людей, що перебували в стані психотравмуючої ситуації.

Основними принципами соціально-психологічної реабілітації є:

1) принцип максимальної наближеності реабілітаційних заходів до запитів і потреб кожного учасника реабілітаційного процесу;

2) принцип невідкладності, що полягає у наданні психологічної відразу після виявлення психічних розладів;

3) принцип єдності психосоціальних і психофізіологічних методів впливу (єдність реабілітації та лікування);

4) принцип послідовності та ієрархічності реабілітаційних заходів;

5) принцип різнобічності (різноплановості) зусиль;

6) принцип партнерства, співпраці. Побудова реабілітаційного впливу повинна бути такою, щоб залучити військовослужбовців, які отримали психічну травму, у відновлювальний процес. У цьому випадку важливо враховувати індивідуальні особливості військовослужбовців;

7) відповідність реабілітаційних заходів адаптаційним можливостям особистості військовослужбовців;

8) участь у реабілітаційному впливі командирів, медичних працівників, психологів, офіцерів органів виховної роботи, товаришів по службі;

9) систематичний контроль і своєчасна корекція реабілітаційної програми [42, с. 171].

Таким чином, соціально-психологічна реабілітація, будучи важливим складовим елементом діяльності військ, забезпечує підтримку необхідного стану боєздатності військовослужбовців, сприяє попередженню інвалідності, дозволяє відновлювати психічну рівновагу людей, створює умови для адаптації військовослужбовців, які отримали психічні травми.

«Посттравматичний стресовий розлад – відповідна реакція на надмірні емоційні подразники, на фактичну стресову ситуацію, що відбулася і виходить за межі звичайного людського досвіду. Посттравматичний стресовий розлад виникає як відстрочена або затяжна реакція на кризову подію чи ситуацію загрозливого або катастрофічного характеру та може спровокувати виникнення дистресу в будь-якої людини»[16].

«Військовослужбовці під час бою відчують фізіологічний, емоційний і соціальний стрес. Виникнення різного роду психологічних проблем і розладів зумовлене тим, що військовослужбовці перебувають в ситуації, яка безпосередньо загрожує їхньому життю, вони опосередковано переживають смерть та поранення товаришів, психологічна напруга підтримується постійними негативними очікуваннями. Окрім того, військовослужбовці в умовах ведення бойових дій знаходяться в стані психічної депривації, що викликана неможливістю довгий час задовольнити важливі життєві потреби (зміна цивільного життя на воєнне, розлука з близькими тощо). Бійці в зоні АТО/ООС, які здебільшого, стримують натиск супротивника, а не проводять активних наступальних дій, переживають психічний стан фрустрації, який виникає при невідповідності реальної дійсності очікуванням людини. Стан фрустрації може виникнути при зіткненні з об'єктивними непереборними труднощами (наприклад, неможливістю одержати перемогу над супротивником з об'єктивних причин його кращої технічної оснащеності) або суб'єктивними переживаннями (наприклад, з приводу неможливості побороти ворога, оскільки керівництво не віддає відповідних наказів). Участь у проведенні антитерористичної операції на Сході України українських військовослужбовців, які морально не готові до бойових дій, стає причиною посттравматичних стресових розладів. До основних психологічних факторів виникнення ПТСР відносяться: страх бути

вбитим; отримати поранення або потрапити у полон; враження від сцен поранення чи загибелі побратимів; почуття провини за загибель побратимів; больові відчуття при пораненні та власні переживання з приводу своєї подальшої долі. Ці психологічні фактори, зазвичай поглиблюються почуттям надмірної фізичної та психічної перевтоми»[2, с.38].

«У рамках посттравматичної патології більшість авторів виділяють три основні групи симптомів:

1) надмірне збудження (вегетативна лабільність, порушення сну, тривога, нав'язливі спогади, фобічне уникнення ситуацій, що асоціюються з травматичною подією);

2) періодичні напади депресивного настрою (притупленість почуттів, відчай, усвідомлення безвиході);

3) риси істеричного реагування (паралічі, сліпота, глухота, нервові тремтіння). Серед невротичних і патохарактерологічних синдромів виділені характерні для ПТСР стани: «солдатське серце» (біль за грудиною, серцебиття, уривчастість дихання, підвищена пітливість), синдром того, хто вижив (хронічне «відчуття провини за те, що залишився живим», флешбек-синдром (спогади про «непереносні» події, що насильно втручаються у свідомість), прояви «комбатантної» психопатії (агресивність та імпульсивна поведінка із спалахами насильства, зловживання алкоголем і наркотиками), синдром прогресуючої астенії (спостерігається після повернення до нормального життя у вигляді швидкого старіння, зниження ваги, психічної млявості та прагнення до спокою). Ці стани мають певну динаміку, зокрема – посттравматична симптоматика з віком може не лише не слабшати, а і ставати усе більше вираженою»[40,с.13].

Наслідки впливу стресових факторів в умовах ведення бойових дій будуть визначатися психологічними чинниками (індивідуально-типологічними, психічними, характерологічними особистісними

особливостями військовослужбовця, адекватністю механізмів психологічного захисту та адаптації тощо), тривалістю дії стресових факторів та сомато неврологічною важкістю.

Надійність майбутньої професійної діяльності військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції, тісно пов'язана зі станом психічних функцій. Серед психологічних механізмів, що забезпечують надійність діяльності військовослужбовців у різних умовах провідна роль належить механізмам компенсації психічних функцій, самооцінці та самоконтролю. У зв'язку з цим, соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців є однією з найбільш важливих та актуальних проблем[10].

«Соціально-психологічна реабілітація передбачає надання таких послуг:

1) психологічна діагностика - оцінка актуального психологічного стану та індивідуально-психологічних особливостей отримувача послуг, контроль за його психічним станом, визначення потреби та оптимальних методів психологічної реабілітації;

2) психологічна просвіта та інформування - інформування отримувача послуг для формування розуміння закономірностей функціонування людської психіки, поведінки людей в екстремальних умовах, формування навичок і способів управління можливостями власної психіки, надання самопомоги та першої психологічної допомоги іншим особам, а також готовності та бажання отримувати професійну психологічну допомогу в разі потреби;

3) психологічне консультування - комплекс короткострокових заходів, які здійснюються психологом і спрямовані на надання отримувачу послуг інформації з психологічних питань, емоційної підтримки, допомоги у прийнятті усвідомлених рішень та оцінці власних психологічних ресурсів для зміни поведінки, на розвиток

відповідальності за власну поведінку, самосвідомості та зміну ставлення до проблеми, підвищення стресостійкості та психологічної культури;

4) психологічна підтримка і супроводження - система соціально-психологічних способів і методів, застосування яких сприяє соціально-професійному самовизначенню особистості в ході відновлення її здібностей, ціннісних орієнтирів і самосвідомості, підвищенню її конкурентоспроможності та адаптованості, подоланню стресових та інших життєвих ситуацій і запобіганню виникненню психологічних кризових станів;

5) психотерапія - використання методів психологічного впливу для розв'язання особистісних та міжособистісних проблем із застосуванням стандартизованих процедур в індивідуальній або груповій формі, спрямованих на відновлення порушеної діяльності організму отримувача послуг з метою відновлення або компенсації його психічних функцій, особистісних якостей, міжособистісних стосунків, а також поліпшення якості життя;

б) групова робота - проведення психологічних тренінгів, інтерв'ю, занять із психологічної просвіти та інформування для груп підтримки із застосуванням стандартизованих процедур, спрямованих на саморозкриття учасників таких груп, актуалізацію наявного досвіду і пошук шляхів розв'язання власних психологічних проблем, формування навичок самопізнання та саморозвитку, опанування нових комунікативних і поведінкових стратегій»[29].

Реабілітаційна робота, орієнтована на подолання наслідків, симптомів минулого воєнного досвіду військовослужбовців має враховувати його індивідуальні потреби. Після повернення до мирного життя, військовослужбовці мають бути залучені до реадаптаційних заходів та отримувати повноцінну комплексну реабілітацію згідно індивідуальних програм. Військовослужбовці з ПТСР, які пройшли реабілітацію і реадаптацію потребують тривалого соціального

супроводу. Найбільш дієвим у зниженні впливу посттравматичного стресового розладу є інтегрування військовослужбовцем свого негативного досвіду з метою його використання для особистісного зростання, саморозвитку, самореалізації[10].

Підсумувавши вище сказане можна зробити висновок, що у системі соціального захисту саме напрями соціальної роботи є ланкою, що поєднують адміністративно-правову систему соціального захисту з тими для кого вона призначена, а змістом напрямів є надання допомоги особам, шляхом діагностування їхніх проблем, прогнозування, посередництва, інформаційно-консультативна діяльність соціальна і психологічна підтримка , яка стимулює клієнта до вирішення власних проблем. Посттравматичний синдром, що є наслідком перебування військовослужбовців в умовах бойових дій суттєво впливає на перебіг психічної діяльності особистості, він є як індивідуальною так і соціальною проблемою. Враховуючи негативний вплив стресових факторів на військово-службовців в умовах ведення бойових дій, соціально-психологічна реабілітація як процес відновлення фізичних, психічних та соціальних ресурсів військовослужбовців має носити інтегративний характер, включати комплекс заходів, зокрема: психотерапевтичні, психодіагностичні, психокорекційні, профілактичні, профорієнтаційні, використовуючи при цьому як індивідуальні, так і групові форми психосоціальної роботи (консультування, групова корекція, аутотренінг, саморегуляція тощо).

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВЕТЕРАНІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

2.1 Типові проблеми ветеранів ООС

Учасники антитерористичної операції є особливою категорією осіб, які перебувають в умовах збройних конфліктів, що в свою чергу викликає досить широкий спектр проблем, з якими вони стикаються, як у зоні бойових дій, так і після повернення до мирного життя. Проблеми учасників антитерористичної операції, як правило поділяють на дві сфери, перша зумовлена проблемами соціального захисту, друга зумовлена психологічним станом військовослужбовців.

Аналіз сучасного стану вирішення проблем забезпечення соціального захисту учасників антитерористичної операції свідчить про наступне.

По-перше, залишається актуальним питання підвищення рівня грошового забезпечення військовослужбовців Збройних сил України, створення ефективної системи матеріального заохочення та соціального захисту мобілізованих військовослужбовців, які беруть безпосередню участь у проведенні АТО/ООС.

По-друге, важливою проблемою соціального захисту учасників АТО/ООС є відсутність ефективного механізму вирішення житлових проблем військовослужбовців-учасників АТО/ООС. Хоча в Україні існує Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби та членів їх сімей, проте внаслідок хронічного недофінансування ефективність зазначеної програми як інструменту вирішення житлових проблем військовослужбовців є вкрай низькою. Так, у 2010-2013 рр. при загальній кількості військовослужбовців, які потребували поліпшення

житлових умов, на рівні 44-45 тис., житлові умови покращили 2 тис. сімей. Позитивним кроком є виділення в 2015 р. з державного бюджету 1140,5 млн. грн. на будівництво та придбання житла для військовослужбовців Збройних сил України, що дозволить Міністерству оборони збудувати та отримати понад 3 тис. квартир. Водночас окремо не визначено долю квартир для військовослужбовців-учасників АТО/ООС.

По-третє, не відповідає потребам сьогодення система пільгового забезпечення військовослужбовців, ветеранів війни, учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей. Вона здебільшого має компенсаторний, а не мотивувальний характер, не зважає на особливості сьогодення, не корелюється з потребами національної безпеки та оборони, зокрема з нагальною необхідністю побудови ефективної моделі соціального заохочення громадян до виконання свого військового обов'язку тощо. Військовослужбовці-учасники АТО/ООС, які отримали статус (посвідчення) учасника бойових дій, мають право на користування пільгами, визначеними статтею 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[37]. Обмежені кошти, які держава виділяє на забезпечення пільг військовослужбовцям і ветеранам війни, розпоршуються серед пільговиків, що не тільки не дає можливості вирішувати проблеми їх соціального захисту, а й породжує соціальне невдоволення. Станом на листопад 2015 р. статус учасника бойових дій отримали більше 52 тис. військовослужбовців та працівників Збройних сил України-учасників АТО/ООС (призвано загалом близько 300 тис. осіб). Аналіз практики надання учасникам АТО/ООС статусу учасника бойових дій вказує на існування численних корупційно-бюрократичних перешкод та повільні темпи надання статусу учасника бойових дій, які штучно ускладнюють процес отримання належного статусу.

По-четверте, потребує системного вирішення проблема полегшення адаптації військовослужбовців-учасників АТО/ООС до процесів мирного життя. У першу чергу це стосується відновлення здоров'я та працевлаштування.

Ключовими напрямками діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь в АТО/ООС, сьогодні є:

1) створення єдиного реєстру учасників АТО/ООС, що дозволить забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та гарантій (формування і введення бази даних; встановлення статусу учасника бойових дій, що дає право на відповідні пільги та компенсації; забезпечення гарантованого виконання державою прав інвалідів-учасників АТО/ООС; підтримка сімей військовослужбовців, які загинули в зоні АТО/ООС тощо);

2) побудова ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців;

3) створення дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей;

4) підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей;

5) удосконалення механізму вирішення соціальних проблем в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби;

6) створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації;

7) забезпечення санаторно-курортним лікуванням[14].

Забезпечення належного рівня грошового забезпечення військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях у зоні АТО/ООС, передбачає:

– перегляд застарілих схем формування посадових окладів військово-службовців, зокрема осіб офіцерського складу Збройних сил України, Національної гвардії та Держспецтрансслужби, а також осіб

рядового і начальницького складу за військовими званнями (по деяких посадах розміри цих окладів не переглядалися з 1999 року);

- збільшення державного фінансування додаткових витрат Міністерства оборони України на виплату грошової допомоги сім'ям загиблих і пораненим військовослужбовцям, які брали участь в АТО/ООС, речового забезпечення військовослужбовців, харчування та надання медичної допомоги особовому складу;

- наближення розміру грошового забезпечення українських військовослужбовців до розміру грошового забезпечення військовослужбовців інших, зокрема сусідніх держав.

Потребує створення система психологічної та фізіологічної (протезування) реабілітації, у тому числі створення мережі регіональних центрів психологічної реабілітації, забезпечених інноваційними технологіями та сучасним обладнанням. Соціальна інтеграція потребує об'єднання зусиль психологів, які б надавали необхідну допомогу для соціальної адаптації. Потребує вдосконалення процес забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників АТО/ООС, що передбачає розробку та запровадження відповідних бюджетних програм, розширення мережі недержавних і закордонних закладів реабілітації, спрямування на це коштів волонтерських і міжнародних організацій тощо.

«Доцільно передбачити особливий режим реалізації для демобілізованих учасників АТО/ООС конституційного права на працю, а також захист їх соціальних і трудових прав, зокрема надати додаткові гарантії щодо працевлаштування, перепідготовки, підвищення кваліфікації тощо. Недостатній рівень соціального захисту військовослужбовців, як свідчить закордонний і вітчизняний досвід, негативно позначається на якісному складі війська, знижує мотивацію, породжує невдоволення тощо»[14].

«Війна в Україні актуалізувала проблему посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Результати міжнародних досліджень у країнах, де відбувалася війна, показують, що поширеність ПТСР серед осіб, які перебували в зоні бойових дій (як військових, так і мирних жителів), зростає вдвічі і сягає 15 - 20 %. При цьому, як свідчать дослідження, більшість осіб, які пережили психотравмуючу подію, не матиме жодних проблем із психічним здоров'ям; значна кількість людей із ПТСР одужає спонтанно. Тож важливо не перебільшувати проблему, але водночас і не мінімізувати її. Важливо також усвідомлювати і те, що у значної частини осіб, які пережили психотравмуючу подію, проблеми у сфері психічного здоров'я виникатимуть не одразу, а можуть з'явитися за якийсь час. Варто пам'ятати, що ці проблеми можуть проявитися не лише як ПТСР, а й у формі інших розладів, зокрема: зловживання психоактивними речовинами, депресії, тривожні розлади, порушення контролю, спалахах злості та ін. У значної частини військовослужбовців Збройних Сил України, які беруть участь в збройному конфлікті, спостерігаються психогенні розлади. Це вимагає оперативної оцінки їх стану, прогнозу розвитку розладів, проведення всіх можливих лікувальних і реабілітаційних заходів»[11,с.4].

В підсумку, можна сказати що найбільш типовими проблемами учасників антитерористичної операції є такі: фінансові труднощі, відсутність власного житла, порушення їхніх прав на соціальні гарантії, незадовільна державна політика, проблеми із власним здоров'ям та бюрократія державних органів при оформленні пільг, психологічні травми, негативний психоемоційний стан, стрес, депресії, труднощі з працевлаштуванням та багато інших проблем з якими стикаються ветерани АТО/ООС при поверненні до цивільного життя. Особливої уваги потребує проблема соціального захисту, яка повинна бути пріоритетною у вирішенні з боку держави.

2.2. Дослідження потреби працевлаштування ветеранів ООС

«Російська агресія на сході України поставила перед громадянським суспільством та державою чимало складних питань. Одним із таких залишається проблема економічної та соціальної адаптації воїнів АТО/ООС, зокрема особливо гостро стоїть питання працевлаштування. За даними Міністерства Оборони, в 2017 році було демобілізовано 149 862 осіб. За даними Державної служби зайнятості, по Україні частка учасників АТО/ООС серед всіх зареєстрованих безробітних становила 3%, найбільше - у Вінницькій і Хмельницькій областях - 5%»[6].

Проблема працевлаштування колишніх військових АТО/ООС з кожним роком набуває гостроти. Зростає мобілізаційний потік, а разом з ним росте і число солдатів, що повертаються до цивільного життя. Психіка людей в умовах бойових дій налаштовується на інші умови життя і відповідні потреби. І після того, як демобілізовані повертаються до мирної обстановки, вони виявляються непристосованими до неї, маючи інші погляди, ніж оточення. Яскравим прикладом може слугувати статистика по В'єтнаму. За 15 років війни за офіційною статистикою з боку США загинуло 58 тис. солдатів, 300 тисяч отримали поранення, контузії та залишилися інвалідами. В подальшому практично половина з них покінчили життя самогубством через неможливість адаптуватися в цивільному житті. Крім того 90% тих, що повернулися з фронту, розвелися. Практично всі знаходилися у стані посттравматичного стресового розладу. За 5 років герої перетворилися на непотрібних суспільству і незрозумілих громадян, перетворилися на злочинців та бандитів. Все це відбувалося незважаючи на те, що у США є Міністерство у справах ветеранів, яке реалізує спеціальні програми соціальної адаптації солдатів, надає їм та їх сім'ям матеріальну, соціальну і психологічну допомогу. В Україні же програми психологічної адаптації та системи реабілітації на державному рівні

зовсім не існує. З урахуванням ситуації, що склалася, потрібна серйозна підтримка від держави, як, приміром, в США. Крім того за рахунок Міністерства оборони демобілізованим слід організувати масову перепідготовку на мирні професії, що мають попит на ринку праці, та розробити для них спеціальну програму працевлаштування. У період повернення процес соціальної адаптації обтяжений необхідністю рішення ряду нових і складних проблем цивільного життя, оскільки відбувається переорієнтація на інші життєві установи. В процесі реінтеграції в цивільне життя деяким учасникам АТО/ООС доводиться докладати величезних зусиль, щоб забезпечити свою конкурентоспроможність на ринку праці, повернутися до колишньої роботи або знайти нову. Відсутність реальних шансів влаштуватися на престижну і високооплачувану роботу відразу ж після закінчення військової служби, а також підвищений рівень самооцінки і байдужості, формують у багатьох досить низький рівень тривожності щодо можливої втрати робочого місця. Вони вважають, що у разі несподіваного звільнення зможуть знайти нову відповідну роботу, не гірше за попередню. Тих, хто знаходиться в кризовому стані посттравматичного стресового розладу, мало цікавлять умови праці та рівень зарплати. Проте є частина таких, що вважають, що вони не мають працювати на неprestижних та низькооплачуваних роботах.

Особливо важко знайти роботу демобілізованим з сільських районів, де немає попиту на робочу силу та підприємств, що можуть запропонувати грошову роботу. Для таких категорій для пошуку роботи в місті потрібні чималі гроші для проживання. Ситуація ще обтяжується тим, що наймання житла значно подорожчало у зв'язку зі значним зростанням на нього попиту через великі потоки біженців з території АТО/ООС. Це до того ж веде до значного зростання напруги на ринку праці, адже переселенці прагнуть також знайти роботу за місцем проживання. З урахуванням високого рівня безробіття в Україні до всіх

цих подій, ситуації на ринку праці з часом тільки погіршується. У молодих людей, що повернулися до цивільного життя після служби в армії в силу перерви в професійній діяльності або відсутності досвіду роботи за фахом невідповідність якості отриманої освіти потребам ринку праці відчувається особливо рельєфно. Це пояснюється тим, що незакріплені знання з практики і первинні професійні навички у працівників молодого віку швидко слабшають або втрачаються. Якщо у людей середнього віку, що не мають можливості працювати за своєю спеціальністю, часткова професійна декваліфікація, за оцінками економістів, настає приблизно через три роки, то у молодих людей цей показник наближується до одного року[45].

З огляду на міжнародний досвід, успішна адаптація військовослужбовців спирається саме на повноцінну зайнятість, корисну та цікаву роботу. На жаль, соціально-профорієнтаційна адаптація наразі ведеться не бачачи кінцевої мети – працевлаштування. Зокрема діючі короткострокові курси, такі як курси водія, слюсаря, токаря по перше не завжди є привабливими для ветеранів, по друге проходження таких курсів ще не дає працевлаштування.

Окрім того, багатьох ветеранів не влаштовує той рівень зайнятості, та професії які були у них до війни, а досвід, отриманий під час бойових дій, приймання правильних рішень в ситуаціях тиску та обмеженого часу, гарно став би в нагоді в роботі на керівних посадах та на посадах топ-менеджменту організацій. Окрім того, є ще низка причин, таких як: конкуренція на ринку праці, недостатня кваліфікація, невміння презентувати себе (резюме, співбесіди), а головне-наявність реактивної реакції у ветеранів в умовах стресів, хвилювань, складних або конфліктних ситуаціях. Тобто, в ситуаціях де потрібно зупинитися і зважено відповісти, ветерани реагують швидко та емоційно, і наслідки такої поведінки виправити важко або взагалі неможливо.

В контексті даної проблематики, дуже важливо навчити ветеранів вирішувати будь які складні, гострі або навіть конфліктні ситуації шляхом діалогу, відпрацювати вміння та навички ветеранів з методів пошуку роботи, складання резюме та проходження співбесіди, налагодити діалог з потенційними працедавцями. Проект виявляє «больові точки» кожного окремого учасника та проводить необхідну роботу для їх мінімізації. Ситуацію з працевлаштуванням ускладнює те, що у колі роботодавців є упереджене ставлення про ветеранів, як про складних та конфліктних працівників[6].

Для визначення проблем учасників АТО/ООС проводилось дослідження за ініціативою Фонду ветеранів війни і учасників АТО/ООС факультетом соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка у квітні – травні 2016 року. За результатами проведеного дослідження були визначені, основні проблеми, що турбують ветеранів АТО/ООС, до них відносяться: фінансові труднощі, відсутність власного житла, проблема працевлаштування, порушення їхніх прав на соціальні гарантії, незадовільна державна політика, проблеми із власним здоров'ям та бюрократія державних органів при оформленні пільг. За характером трудової зайнятості, половина опитаних є військовими, цивільно працевлаштовані трохи більше третини опитаних, при цьому значна частка респондентів (більше 10%) не мають роботи. Фактор від'їзду в АТО/ООС неоднозначно позначився на працевлаштуванні ветеранів після їх повернення до мирного життя. З одного боку, значна частка працевлаштованих до від'їзду в АТО/ООС після повернення стали безробітними, з іншого – більше третини непрацевлаштованих респондентів до від'їзду в зону бойових дій знайшли джерело забезпечення завдяки службі в армії. Серед причин, через які безробітні ветерани АТО/ООС не працюють, переважає причина нестачі вільних і

прийнятних робочих місць (36,3%) та неможливість працювати через проблеми зі здоров'ям (28,1%)[46].

Основними причинами проблеми працевлаштування є:

1) Низький рівень працевлаштування ветеранів, через: низьку конкурентоспроможність, невміння презентувати себе (резюме, співбесіди); відсутність відповідних знань та навичок для можливості влаштуватися та різнопланову роботу, можлива неадекватна реакція в умовах стресів, хвилювань, складних або конфліктних ситуаціях; недостатню кваліфікацію, незадовільна профорієнтаційна робота, яка не має на меті кінцевого працевлаштування ветерана за його бажанням, зазвичай пропонуються варіанти, низькооплачуваної роботи, яка не зможе забезпечити нормальний рівень заробітку, для нього та його сім'ї . Хоча, якщо розглядати з позитивного аспекту, то досвід, отриманий ветеранами під час бойових дій, а це прийняття важливих рішень в ситуаціях тиску та обмеженого часу, став би в нагоді в роботі, а загартування характеру було б доречно при вирішенні складних конфліктних ситуаціях.

2) Сформована негативна думка в суспільстві про ветеранів бойових дій, як про неврівноважених, складних та конфліктних людей та негативне упередженне ставлення роботодавців до них[6].

Отже, як можна побачити з дослідження проблема працевлаштування, входить до однієї з актуальних проблем учасників АТО/ООС, наростання кризових явищ в економіці та затягування конфлікту на Сході змушує шукати нові шляхи подолання проблем, що ускладнюють працевлаштування колишніх військовослужбовців із зони АТО/ООС. Важливим фактором, необхідним для подолання проблеми працевлаштування ветеранів АТО/ООС, є залучення громадськості, органів державної влади, та місцевого самоврядування до спільних дій, та різних форм допомоги та роботи, що сприятимуть позитивному створенні у суспільстві атмосфери взаєморозуміння, підтримки, та

поважного ставлення до ветеранів АТО/ООС та членів їх родин, формуватиме образ ветерана, як носія позитивних змін у суспільстві, що значно підвищить шанси ветеранів на працевлаштування.

2.3. Програма Соціального тренінгу спрямованого на допомогу у працевлаштуванні ветеранів ООС

Актуальність тренінгу – необхідність підтримки інвалідів та ветеранів АТО/ООС у їхньому переході до мирного життя. Значна частина з них після участі у воєнних діях перейшли на активну суспільну позицію і їм надзвичайно складно інтегруватися у передвоєнне життя. Однією з найбільш гострих проблем з якими стикаються ветерани повернувшись з війни, є проблема працевлаштування. З огляду на міжнародний досвід, успішна адаптація військовослужбовців спирається саме на повноцінну зайнятість, корисну та цікаву роботу.

Мета: забезпечення необхідних знань і навичок для успішного працевлаштування ветеранів АТО/ООС шляхом проведення серії навчальних семінарів з ненасильницького спілкування, тренінгу «Пошуку роботи та подальше працевлаштування ветеранів АТО/ООС» та широкої інформаційної компанії.

Під час розробки було поставлено наступні завдання :

- 1) створення належних умови для поступового входження в суспільне життя ветеранів АТО/ООС;
- 2) забезпечення учасників АТО/ООС, необхідними знаннями та навичками, для подальшого працевлаштування.
- 3) розроблення та поширення успішних моделей сприяння у працевлаштуванні учасників АТО/ООС та запровадження ними власної справи;
- 4) зробити прогноз результатів Соціального тренінгу ;

Теоретичний інструментарій:

Семінар на тему «Ненасильницьке спілкування» (Додаток Б)

Тренінг «Ефективний Пошук роботи та подальше працевлаштування» (Додаток В)

Лекція «Самопрезентація як крок до успішного працевлаштування» (Додаток Г)

Лекція «Пошук роботи: аналіз етапів, стратегій та психологічних особливостей» (Додаток Д)

Проект програми Соціального тренінгу

Соціальний тренінг розроблено з метою створення сприятливих умов для працевлаштування ветеранів АТО/ООС та передбачає 2 основних методи досягнення мети, а саме навчальний та інформаційний.

В рамках навчального етапу заплановано проведення базового семінару з ненасильницького спілкування спрямованого на подолання травм війни та створення передумов для діалогу в умовах стресів, хвилювань, складних та конфліктних ситуацій.

Також заплановано проведення тренінгу на тему: «Ефективний Пошук роботи та подальше працевлаштування». Під час якого, учасники познайомляться з технологіями працевлаштування, дізнаються про те як та де шукати роботу, отримують навички підготовки резюме відповідно до очікувань роботодавця, дізнаються як правильно підготуватись до співбесіди, як висвітити свої сильні та слабкі сторони тощо.

Окрім того, триватиме інформаційна компанія, передбачатиме проведення:

- лекції «Самопрезентація як крок до успішного працевлаштування»;
- лекції «Пошук роботи: аналіз етапів, стратегій та психологічних особливостей».

Цільовою аудиторією, на яку спрямовано Соціальний тренінг є ветерани та інваліди АТО/ООС.

Проектом передбачається 2 основних методи вирішення проблеми, а саме навчальний та інформаційно-просвітницький. Навчальний етап передбачатиме:

- Проведення базового семінару з ненасильницького спілкування (ННС) спрямованого на подолання травм війни та створення передумов для діалогу в умовах стресів, хвилювань, складних та конфліктних ситуацій. Семінар включає в себе теоретичну та практичну частини. Теоретична частина спрямована на надання учасникам семінару, інформації стосовно сутності, змісту, принципів, та важливості ненасильницького спілкування. Практична частина полягатиме у відпрацюванні навичок рівноправного та ненасильницького спілкування. Метод ННС навчає слухати та чути один одного, встановлювати контакт, налагоджувати порозуміння з іншими людьми та реагувати на стресові чи конфліктні ситуації спокійно та розважливо. В якості тренерів з ННС необхідно залучити спеціалістів, які мають багаторічний досвід роботи з вказаної тематики, в тому числі з ветеранами АТО/ООС. Опис семінару розміщений в Додатку Б.

- Проведення тренінгу «Ефективний Пошук роботи та подальше працевлаштування». Мета тренінгу полягає в формуванні базових навичок, необхідних на ринку праці, ознайомлення, формування більш адекватного уявлення про себе, свої вимоги та очікування щодо майбутньої роботи, стратегії ефективного пошуку роботи, розвиток навичок самопрезентації в ситуації взаємодії з роботодавцем. Під час тренінгу учасники познайомляться з технологіями працевлаштування, дізнаються про те як та де шукати роботу, отримують навички правильного складання резюме (підготовка резюме відповідно до очікувань роботодавця та його поширені помилки), проходження співбесіди (встановлення домовленості про проведення співбесіди, підготовка до співбесіди, як поводити себе, як висвітити свої сильні та

слабкі сторони під час співбесіди) та дізнаються що необхідно знати для отримання бажаної посади.

Під час тренінгу оцінюватиметься готовність учасників до активного пошуку роботи та будуть виявлені «больові точки», які заважають ветерану працевлаштуватись та відповідно проводитиметься робота з їх мінімізації. Окрім того на тренінг будуть запрошені представники потенційних роботодавців, що дасть можливість учасникам закріпити набуті знання і адаптувати їх під час практичної діяльності. Роботодавці презентують свої організації, матимуть змогу поспілкуватись з можливими працівниками та при бажанні запросити їх на співбесіди. По завершенню тренінгу всі учасники матимуть змогу отримати професійні консультації від тренерів та партнерів проекту. Опис тренінгу розміщений в Додатку В.

Одночасно, під час всієї реалізації проекту триватиме інформаційна компанія, яка передбачатиме:

- Проведення лекції «Самопрезентація як крок до успішного працевлаштування». Дана лекція включатиме в себе інформацію стосовно особливостей та тонкощів самопрезентації, важливості вміння самопрезентації, як успішної запоруки подальшого працевлаштування, етапів самопрезентації, та порад стосовно їх успішної реалізації. Текст лекції розміщений у Додатку Г.

- Проведення лекції «Пошук роботи: аналіз етапів, стратегій та психологічних особливостей». Дана лекція включатиме в себе інформацію про особливості процесу працевлаштування, його етапи, стратегії та способи пошуку роботу, та наслідки які можуть негативно впливати на людину, у разі довготривалого пошуку роботи. Текст лекції розміщений у Додатку Д.

- Проведення фінальної конференції за результатами заходу. За результатами реалізації проекту, передбачається проведення фінальної конференції з учасниками.

В результаті розроблення даного Соціального тренінгу, можна зробити прогнозовані висновки, що проект допоможе навчити ветеранів діалогу, слухати та чути один одного, встановлювати контакт, налагоджувати порозуміння з іншими людьми та реагувати на стресові чи конфліктні ситуації спокійно та розважливо. Проект познайомить учасників з технологіями працевлаштування, вони дізнаються про те як шукати роботу, отримують навички правильного складання резюме та проходження співбесіди, окрім того проект сприятиме формуванню у суспільстві, зокрема серед потенційних роботодавців, атмосфери співчуття, підтримки та поважного ставлення до учасників АТО/ООС та членів їх сімей. Таким чином проект підвищить рівень конкурентоспроможності ветеранів на ринку праці та створить сприятливі умови для подальшого їх працевлаштування.

В рамках Соціального тренінгу має бути:

- Проведено тренінг «Ефективний Пошук роботи та подальше працевлаштування» та семінар з Ненасильницького спілкування. За результатами тренінгу та семінару ветерани навчаться вирішувати будь які складні, гострі або навіть конфліктні ситуації шляхом діалогу, поглиблять свої знання з методів пошуку роботи, познайомляться з технологіями працевлаштування, відпрацюють навички правильного складання резюме та проходження співбесіди, закріплять отриманні знання під час спілкування з реальними роботодавцями та отримують професійні консультації від тренерів;

- Проведено семінар та тренінг, а також 2 лекції участь у яких може прийняти участь близько 100 учасників;

- Виявлено «больові точки» ветеранів під час пошуку роботи та сприяли їх мінімізації;

- Підвищено рівень знань ветеранів щодо технологій працевлаштування та методів пошуку роботи;

- Поглиблено навички ветеранів з складання резюме та проходження співбесід;
- Підвищено рівень знань ветеранів про методи ННС;
- Відпрацьовано навички комунікації у складних, стресових або конфліктних ситуаціях, навички ефективної взаємодії при використанні різних моделей ННС;
- Учасники мають закріпити набуті знання і адаптувати їх під час спілкування з реальними роботодавцями ;
- Налагоджено співпрацю між роботодавцями та учасниками проекту;
- Зменшення рівня конфліктності, реактивності серед ветеранів та популяризації методів ННС;
- Закладенно формування у суспільстві, зокрема серед роботодавців, атмосфери розуміння, підтримки, та поважного ставлення до учасників АТО/ООС та членів їх родин;
- Підвищено конкурентоспроможність ветеранів на ринку праці;

Отже, розроблена програма соціального тренінгу є досить актуальна в наше сьогодення, наразі ветерани АТО/ООС є категорією, яка потребує уваги та допомоги з боку суспільства, державної влади, органів місцевого самоврядування. Повернувшись із зони АТО/ООС, ветерани стикаються із багатьма проблемами, та труднощами мирного життя, однією з таких проблем і є проблема працевлаштування. Даний проект спрямований на дослідження проблеми працевлаштування, та розробку Соціального тренінгу, який спрямований на забезпечення необхідних знань і навичок для успішного працевлаштування ветеранів АТО/ООС. В результаті майбутнього проведення даного проекту Соціального тренінгу, можна розраховувати, що ветерани отримають допомогу в таких напрямках: теоретичні і практичні навички ведення діалогу; вміння встановлювати та тримати позитивний контакт з оточуючими, слухати та чути один одного, налагоджувати

взаєморозуміння з іншими людьми, створювати позитивні та довірливі стосунки та реагувати на стресові чи конфліктні ситуації розважливо, спокійно, та намагатися прийти до компромісу. Даний проект Соціального тренінгу познайомить учасників з технологіями працевлаштування, проінформує про те як шукати роботу, ветерани матимуть змогу оволодіти навичкам проходження співбесіди та правильного складання резюме, за винятком всіх перерахованих переваг також даний тренінг допоможе створити сприятливу атмосферу порозуміння, та взаємодопомоги між ветеранами та суспільством, що в свою чергу буде позитивно відбиватися на майбутньому працевлаштуванні та спиятиме поважному ставленню до учасників АТО/ООС та членів їх сімей, як захисників нашої країни.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають підставу зробити такі висновки:

Ветерани Операції об'єднаних сил у минулому (АТО) згідно Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[37] прирівнюються до учасників бойових дій. Учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил України.

Учасники збройних конфліктів є специфічним контингентом, який вимагає багатoproфільної соціально-психологічної реабілітації, проведення комплексу заходів з відновлювального лікування і подальшої соціальної інтеграції ветеранів АТО/ООС в суспільство.

Проаналізувавши нормативно-правову базу соціального захисту учасників АТО/ООС можна зробити висновок про те, що в Україні основними правовими актами, що регулюють права і свободи людини і громадянина, зокрема і учасників АТО/ООС, у правовій державі є закони, зокрема головним у цій сфері є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надаються такі пільги». Даний закон спрямований на захист ветеранів війни шляхом: створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття; організації соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів; виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я.

В результаті теоретичного вивчення було встановлено, що у системі соціального захисту саме напрями соціальної роботи є ланкою, що

поєднують адміністративно-правову систему соціального захисту з тими для кого вона призначена, а змістом напрямів є надання допомоги особам, шляхом діагностування їхніх проблем, прогнозування, посередництва, інформаційно-консультативна діяльність соціальна і психологічна підтримка, яка стимулює клієнта до вирішення власних проблем. Стосовно проблеми соціально-психологічної реабілітації учасників АТО/ООС, визначено, головний фактор негативних наслідків участі в зоні бойових дій, а саме посттравматичний стресовий розлад, особливість якого полягає в тому, що з роками у більшій частині воїнів він не згладжується, а посилюється, виливаючись в негативній соціальній поведінці, соматичних розладах, невротичних реакціях, таким чином, перетворюючись з психологічної проблеми на хворобу.

Аналіз дослідженої літератури дає підстави виокремити найбільш актуальні проблеми з якими стикаються учасники антитерористичної операції. Серед них такі: фінансові труднощі, відсутність власного житла, порушення їхніх прав на соціальні гарантії, незадовільна державна політика, проблеми із власним здоров'ям та бюрократія державних органів при оформленні пільг, психологічні травми, негативний психоемоційний стан, стрес, депресії, та ін.

Проблема працевлаштування, входить до однієї з актуальних проблем учасників АТО/ООС, наростання кризових явищ в економіці та затягування конфлікту на Сході змушує шукати нові шляхи подолання проблем, що ускладнюють працевлаштування колишніх військовослужбовців із зони АТО/ООС.

Актуальність розробки Соціального тренінгу полягає в необхідності підтримки інвалідів та ветеранів АТО/ООС у їхньому переході до мирного життя. Значна частина з них після участі у воєнних діях перейшли на активну суспільну позицію і їм надзвичайно складно інтегруватися у передвоєнне життя. З огляду на міжнародний досвід,

успішна адаптація військовослужбовців спирається саме на повноцінну зайнятість, корисну та цікаву роботу.

В результаті розроблення даного Соціального тренінгу, можна зробити прогнозовані висновки, що проект допоможе навчити ветеранів діалогу, слухати та чути один одного, встановлювати контакт, налагоджувати порозуміння з іншими людьми та реагувати на стресові чи конфліктні ситуації спокійно та розважливо. Проект познайомить учасників з технологіями працевлаштування, вони дізнаються про те як шукати роботу, отримують навички правильного складання резюме та проходження співбесіди, окрім того проект сприятиме формуванню у суспільстві, зокрема серед потенційних роботодавців, атмосфери співчуття, підтримки та поважного ставлення до учасників АТО/ООС та членів їх сімей. Таким чином проект підвищить рівень конкурентоспроможності ветеранів на ринку праці та створить сприятливі умови для подальшого їх працевлаштування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих під час проведення АТО: Зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. конф. (19 квітня 2017 р.) [упор. Журавель Я. В., Хопун О. С.; заг.ред. Семигіної Т. В.]. –К.: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. – 96 с.
2. Бабенко О. В. Методические рекомендации для военных психологов при работе с посттравматическим стрессом / О. В. Бабенко, Л. М. Домашенко. — Ростов н/Д. : МарвелМ, 2000. — 156 с.
3. Багрій В. Н. Особливості соціально-педагогічної роботи соціального працівника із сім'ями військовослужбовців / В. Н. Багрій // Вісник Національного університету оборони України. - 2013. - № 2. - С. 6-10
4. Білокур Є. І. Право в публічному управлінні : навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) [Електронний ресурс] / Є. І. Білокур О. Є. Панфілов, О. П. Хамходера. – Одеса : Фенікс, 2019. – 81 с. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12144>
5. Варій, М. Й. Загальна психологія : Навчальний посібник / М. Й. Варій // 2-ге видан., випр. і доп. – К. : «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
6. Громадська організація «Об'єднання дружин і матерів бійців учасників АТО»: опис проекту «Ветерани: від діалогу до працевлаштування». URL: <http://dsvv.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/Opys-proektu.pdf> (дата звернення: 10.10.2020).
7. Гусак Н. Є. Стратегії та виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами / Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. О. // Вісник Національного технічного університету України «Київський

- політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право». – 2014. – № 2(22). – С. 168-176.
8. Дементьєва, Н. Ф. *Форми і методи медико-соціальної реабілітації непрацездатних громадян : Навчальний посібник /Н. Ф. Дементьєва, Е. В. Устинова – М. : ЦЕТІН, 2001. – 321 с.*
 9. Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 518 // *Офіційний вісник України*. – 2014. – № 82. – Ст. 55.
 10. До проблеми соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців в умовах антитерористичної операції / Н. В. Перегончук, Т. О. Чумак // *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*. - 2017. - Вип. 3. - С. 131-141. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vispdoso_2017_3_13
 11. Кокур О.М. Психологічна робота з військовослужбовцями - учасниками АТО на етапі відновлення: *Методичний посібник*. / О.М.Кокур, Н.А.Агаєв, І.О.Пішко, Н.С.Лозінська – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. – 282 с.
 12. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
 13. Кочемировська О. А. Основні напрямки оптимізації системи соціального захисту в Україні./ О. А. Кочемировська, О. М. Пищуліна – К., НІДС, 2012. – 54 с
 14. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО / М. В. Кравченко // *Аспекти публічного управління*. - 2015. - № 11-12. - С. 36-43.

15. Лесков В. О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / В. О. Лесков. — Хмельницький, 2008. — 22 с. — С. 16.
16. Наказ №702 від 09.12.2015 „Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів)”
17. Напрями, форми, методи оптимізації соціальної роботи з учасниками АТО і членами їх родин / Н. Голова // Молодь і ринок. - 2018. - № 9. - С. 71-76. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2018_9_15
18. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник / О.М. Кокун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. – 170 с.
19. Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 898-р // Офіційний вісник України. – 2015. – № 72. – Ст. 115.
20. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
21. Про військовий обов’язок та військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.
22. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв’язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їх сімей: Закон України від 15 червня 2004 р. №

- 1763-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 444.
23. Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції: Указ Президента України від 18 березня 2015 р. № 150/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 23. – Ст. 633.
24. Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 359-р // Урядовий кур'єр від 18 квітня 2015 р. – № 71.
25. Про затвердження плану міжвідомчих заходів з адаптації до мирного життя учасників антитерористичної операції: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2016 р. № 10-р // Урядовий кур'єр від 21 січня 2016 р. – № 12.
26. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції (крім військовослужбовців, звільнених у запас або відставку): Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 року № 179 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 30. – Ст. 27.
27. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 року № 200 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 31. – Ст. 10.
28. Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення: Постанова Кабінету Міністрів

- України від 20 серпня 2014 року № 413 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 73. – Ст. 54.
29. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1057.
30. Про Збройні сили України: Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1934-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108.
31. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 17. – Ст. 594.
32. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
33. Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни: Закон України від 16 березня 2004 р. № 1603-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – Ст. 347.
34. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06 жовтня 2005 р. № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.
35. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року «Про заходи щодо створення належної матеріально-технічної бази для лікування, реабілітації та оздоровлення військовослужбовців та інших осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, а також учасників бойових дій та інвалідів війни»: Указ Президента України від 12 березня 2015 р. № 140/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 22. – Ст. 596.

36. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.
37. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3552-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 45. – Ст. 425.
38. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24 березня 1998 р. № 203/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 40. – Ст. 429.
39. Про утворення Міжвідомчого координаційного центру соціально-трудової реабілітації учасників антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в антитерористичній операції: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 березня 2016 року № 143 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 20. – Ст. 57.
40. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти : метод. посіб. [упоряд. : Д. Д. Романовська — Чернівці : Технодрук, 2014. — 133 с.
41. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2016 р.) : у 2 ч. [ред. кол. : В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.]. — Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2016. — Ч. 2. — 178 с.
42. Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям : кол. монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Мушкевич. — Луцьк : Вежа-Друк, 2016. — 260 с. — С. 171.
43. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. – 3-тє видання./ О. Ф. Скакун – К.: Алерта, 2012. – 524 с.

44. Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції / О. В. Тополь // Підготовка фахівців у системі професійної освіти. — 2015. — № 124. — С. 230–233.
45. Федотова Т.А. Працевлаштування як реабілітаційна форма для учасників АТО. Міжвідомча науково-практична конференція «Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції» URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6232>
46. Харченко О., Мраморнова О. Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2017. (37). С. 115-124.
47. Хто такі українські ветерани?. URL: <https://life-after-ato.com.ua/post/767> (дата звернення: 10.10.2020)
48. Чижов Д. А. Нормативно-правове забезпечення права на соціальний захист учасників АТО та членів їх сімей / Д. А. Чижов // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2016. - № 845. - С. 173-182.
49. Ягупов В. В. Військова психологія : підруч. / В. В. Ягупов. – К.: Тандем, 2004. – 656 с.

Додаток А

Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти
Херсонського державного університету

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Масарісов Андрій Сергійович
учасник(ця) освітнього/процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статеву чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

04.03.2020
(дата)

Масарісов Андрій Сергійович
(підпис)

Андрій ПАНФІЛОВ
(ім'я, прізвище)

Додаток Б

Зразок семінару на тему «Ненасильницьке спілкування»

Теоретична частина

Ненасильницьке спілкування (ННС, або спілкування співпереживання або спілкування співпраці) – це метод комунікації, розроблений Маршалом Розенбергом (Marshall Rosenberg) на початку 1960-х років. Саме тоді Розенберг сформулював чотири правила спілкування без агресії, опираючись на гуманістичну філософію Махатми Ганді (1869-1948) і на дослідження американського психолога Карла Роджерса (Carl Rogers), засновника методу клієнт-центрованої психотерапії.

Ненасильницьке спілкування визначається М. Розенбергом як спосіб спілкування й одночасно метод налагодження відносин між. В рамках даної концепції основна увага приділяється забороні використання комунікацій, які можуть бути витлумачені співрозмовником як оцінювання, спроба викликати в нього почуття провини, критика чи вимога – тобто все, що є характерними рисами насильницького спілкування. Саме тому концепція М. Розенберга й отримала назву ненасильницького спілкування, або ще “мова життя”.

Міні-лекція. Ненасильницьке спілкування

Конфлікт будь-якого масштабу має однакову природу – незадоволені потреби і неправильні вибрані стратегії їх задоволення, які не «працюють». Американський психолог, доктор, американський психолог Маршалл Б. Розенберг, спростував мудрість «милі сваряться - тільки тішаться», створивши новий метод «ненасильницького спілкування». Ненасильницьке спілкування (ННС, або спілкування співпереживання або спілкування співпраці) – це метод комунікації, розроблений Маршалом Розенбергом (Marshall Rosenberg) на початку 1960-х років. Саме тоді Розенберг сформулював чотири правила

спілкування без агресії, опираючись на гуманістичну філософію Махатми Ганді (1869-1948) і на дослідження американського психолога Карла Роджерса (Carl Rogers), засновника методу клієнт-центрованої психотерапії. В 1984 г. був заснований Центр Ненасильницького спілкування з 200 сертифікованими інструкторами, які борються проти вербального насильства у сім'ях.

Розенберг помітив, що деякі слова, з допомогою яких ми спілкуємося, часто нас ранять та іноді завдають багато болю, а метод ненасильницького спілкування допомагає:

1. Висловлювати себе в словах, а також почути і зрозуміти іншого. «Спілкування в сім'ї або школі, з психологічної точки зору, частіше за все є насильницьким, це прихована боротьба. Наші слова - "місце автоматичної, підсвідомої і найчастіше агресивної реакції стають свідомими відповідями, твердо спираються на повне розуміння того, що відбувається і справжньої позиції партнера".

2. Принцип ненасильницького спілкування простий - людей вчать об'єктивно описувати ситуацію і висловлювати почуття щодо неї, а також описувати бажаний підсумок ситуації та, можливо, реакцію партнера.

3. Процес виявлення істинних потреб і почуттів дає можливість бути більш зрозумілим та краще зрозуміти партнера, в чому ми зараз потребуємо та зробити взаємне спілкування поважним.

Маршалл Розенберг виділив 4 ступені ННС (ОППП) Опис, Почуття, Потреби, Прохання. Ця модель спілкування може використовуватися у вирішенні будь-яких проблем: від подружніх непорозумінь, конфліктів у школі або на роботі до політичних переговорів.

Ненасильницьке спілкування базується на емпатії, вмінні психологічно увійти в становище іншої людини, спробувати зрозуміти її та вона, в свою чергу, обов'язково відчує тепле ставлення і співчуття, що полегшить розуміння.

Розенберг започаткував навчання ненасильницькому спілкуванню, використовуючи гру про Вовків (Шакалів) та Жирафів. Він вважає, що усі люди вербально спілкуються, використовуючи дві символічні мови: Жирафа та Шакала.

Поведінка Шакала	Поведінка Жирафа
1) Негативне світосприйняття та прогнозування майбутнього	1) Позитивне світосприйняття та прогнозування майбутнього
2) Опір, захист, оцінювання	2) Налаштованість на контакт
3) Маніпуляція	3) Задоволення своїх потреб та оточення
4) Домінування	4) Чуйність, емпатія
5) Нав'язування своєї позиції	5) Розуміння себе і бажання зрозуміти іншого
6) Негативна інтерпретація фактів	6) Безоціночне сприйняття фактів
7) Автоматичне реагування на ситуацію	7) Співчутливий аналіз ситуації

Про себе:

Шакал: «Зі мною щось не так!»

Жираф: «Що я відчуваю? Що мені потрібно зараз?»

Про інших:

Шакал: «З тобою щось не так!»

Жираф: «Що він зараз відчуває? Що йому потрібно зараз?»

Від спілкування на мовах Шакала чи Жирафа залежить наше сприйняття дійсності і наша подальша поведінка. Конфлікти часто виникають саме через автоматичну негативну оцінку ситуації. Усвідомлення цих позицій – перший крок на шляху поліпшення стосунків. Далі – відпрацювання навичок позитивного сприйняття, самоусвідомлення.

У «Шакала» мало варіантів дії – сваритися, підкорятися чи тікати.

Зазвичай він реагує автоматично чи за звичкою. Дуже часто мова Шакала вселяє страх, провину, агресію та сором.

Приклад: Мова Шакала

Вона: Ти ніколи не слухаєш мене, коли я з тобою розмовляю! Ти постійно мене ігноруєш. Тобі на мене наплювати!

Він: Ну, як же. Я постійно тебе слухаю!

Вона: Ти не можеш слухати мене і одночасно читати газету! Що ти прикидаєшся!

Він: Я прикидаюся ?! Та ти навіть ... (Обговорення нікуди не призводить, все закінчується розчаруванням).

«Жираф» символізує мову життя та партнерства, яке дає душевну близькість. Жираф – дуже сильна, але мирна, добра тварина. Він має найбільше серце зі всіх наземних тварин, у нього довга шия, яка дозволяє йому мати повну та цілісну картину світу навколо нього

Говорити на мові «Жирафа» – означає говорити від серця.

Приклад: Мова Жирафа

Вона: Коли я бачу, що ти дивишся по телевізору, коли я с тобою розмовляю, я відчуваю розчарування, тому що мене необхідно, щоб мене почули. Чи можеш ти подивитися телевізор через 5-10 хвилин та послухати мене зараз?

Він: Коли ти просиш мене не дивитися телевізор, а зараз транслюють новини, дуже важливу для мене інформацію, я відчуваю занепокоєння, тому що мені потрібно розуміти що діється в світі. А ще я турбуюся, тому що мені потрібно, щоб тобі було добре. Чи можеш ти почекати 5 -10 хвилин, я додивлюся новини буду в твоєму розпорядженні.

Вона: Так.

Ненасильницьке спілкування – це достатньо довгий, глибокий процес та результат спільних зусиль, особливо у дорослих, які вже мають глибоко вкорінену поведінку.

Практичне завдання

Відпрацювання правил рівноправного та ненасильницького спілкування (створення пам'ятки)

Мета: відпрацювати навички рівноправного та ненасильницького спілкування.

Порядок виконання роботи

1. Прочитайте інформацію до вправи.

Інформація до вправи

Ненасильницьке спілкування (або спілкування співпереживання, або спілкування співпраці) — це процес або метод спілкування, розроблений американським психологом доктором Маршалом Розенбергом на початку 1960-х років. Цей метод допомагає людині навчитися висловлювати свою думку, почути й зрозуміти іншого.

Принцип ненасильницького спілкування простий — людей навчають об'єктивно описувати ситуацію й висловлювати почуття щодо неї, а також формулювати бажаний результат спілкування та передбачати реакцію партнера.

У моделі ненасильницького спілкування чотири ступені: опис, почуття, потреби, прохання.

1) Опишіть ситуацію об'єктивно, утримуючись від особистих суджень.

2) Відчуйте й висловте свої емоції, що є основою конфлікту.

3) З'ясуйте і сформулюйте, чого ви хочете від спілкування.

4) Сформулюйте свої бажання у вигляді конкретного прохання.

Ненасильницьке спілкування ґрунтується на емпатії, умінні психологічно стати на бік іншої людини. Ви можете навчитися усвідомлювати свої власні почуття й потреби, а потім ототожнювати себе з іншою людиною, що допоможе вам краще зрозуміти її.

Ненасильницьке спілкування спрямоване на усвідомлення власного досвіду, сприйняття іншого з глибоким співпереживанням та вираження самого себе. Цей метод є корисним для вирішення конфліктів, встановлення контакту та порозуміння з іншими людьми.

Правила ненасильницького спілкування:

- безоціночні спостереження;
- усвідомлення своїх почуттів;
- я почуттів співбесідника;
- визначення потреб, пов'язаних із цими почуттями;
- висловлювання конкретних прохань.

Треба спілкуватися так, щоби співрозмовник зміг нас почути і зрозуміти, а ми змогли почути і зрозуміти співрозмовника.

2. Проаналізуйте таблицю, де розглянуто дві моделі спілкування.

Модель 1:	Модель 2:
1) Агресивна поведінка	1) Доброзичливість
2) Негативне світосприйняття та прогнозування майбутнього	2) Позитивне світосприйняття та прогнозування майбутнього
3) Опір, захист, оцінювання	3) Налаштованість на контакт
4) Маніпуляція	4) Задоволення своїх потреб та оточення
5) Домінування	5) Чуйність, емпатія
6) Нав'язування своєї позиції	6) Розуміння себе і бажання зрозуміти іншого
7) Негативна інтерпретація фактів	7) Безоціночне сприйняття фактів
8) Автоматичне реагування на ситуацію	8) Співчутливий аналіз ситуації

3. Дайте відповіді на запитання.

— Чи траплялися вам такі моделі спілкування? Наведіть приклади.

— Яку модель ви найчастіше використовуєте?

— Як, на вашу думку, яка модель є більш ефективною? Чому?

— Яка модель більш придатна для встановлення довготривалих стосунків?

— Чи потрібно опанувати навички ефективного спілкування?
Поясніть свою думку.

4. Зробіть висновки щодо необхідності формування навичок рівноправного й ненасильницького спілкування.

Додаток В

Зразок тренінгу «Ефективний Пошук роботи та подальше працевлаштування»

Мета заняття: формування базових навичок, необхідних на ринку праці, ознайомлення, формування більш адекватного уявлення про себе, свої вимоги та очікування щодо майбутньої роботи, стратегії ефективного пошуку роботи, розвиток навичок самопрезентації в ситуації взаємодії з роботодавцем

План заняття.

У вступній частині тренінгу працевлаштування вважаємо за необхідне провести обговорення з учасниками основних умов і правил тренінгової роботи в такому варіанті.

Психологічні основи. Під час проведення тренінгу потрібно виходити з того, що:

- будь-яка людина має позитивний досвід вирішення різних проблем, знайома з адекватними методами реагування в різноманітних складних ситуаціях;

- є багато інформації стосовно ефективного подолання проблеми втрати роботи, якою люди, що втратили роботу, володіють не повністю;

- доросла людина критично сприймає будь-яку інформацію, спираючись на свій життєвий досвід, тобто тільки вона сама може себе навчити.

Правила групової роботи:

– обов'язково брати участь у всіх заняттях на принципах добровільності, у випадку небажання продовжувати заняття або неможливості взяти участь у якомусь занятті учасник повинен повідомити про це групу;

– усі обговорення й дії відбуваються за принципом «тут і тепер» (якщо учасники заздалегідь не обумовлюють, що розглядається ситуація з минулого або майбутнього);

– обов'язковість «зворотно *keywords*-зв'язку» як необхідність ділити, від-крито проявляти свої думки, почуття з іншими учасниками, невідкладність зворотного зв'язку;

– учасники в процесі обговорення й надання «зворотного зв'язку» не оцінюють один одного, а описують свої почуття, переживання у зв'язку з тим, що відбувається;

– емоційна підтримка одним одного учасників групового тренінгу.

1. Психологічна гра «Мати або бути». Виконується в декілька етапів, на яких застосовуються форми індивідуальної та групової роботи:

а) вправа «Я і мої бажання» (виконується індивідуально).

Учасники беруть аркуші паперу, ручки та записують усі свої бажання, по-треби, виконання яких зробить їх щасливими. Важливо врахувати максимальну кількість бажань, навіть фантастичних.

З переліку бажань викреслити ті, що викликають хоча б маленьке відчуття дискомфорту, як неекологічні, здатні завдати шкоду собі або оточенню. Якщо мають місце взаємозамінні цілі та бажання, викреслити одне, зваживши, яке бажання є більш важливим.

Обдумати питання стосовно тих цілей і бажань, що залишилися: «Чому в мене цього до цих пір нема?». Під час пошуку відповідей відсутність грошей і часу як причини не розглядаються. Обміркувати наявність невисвітлених бажань та життєвих пріоритетів, які суперечать здійсненню бажань, що залишилися, можливо, за ними є бажання та пріоритети, сильніші за вказані.

Перелік бажань і цілей, що лишилися в списку, розділити на дві групи:

1) «мати» (наприклад: речі, гроші, відносини, роботу, кар'єру...);

2) «бути» – багатим, щасливим, компетентним фахівцем, керівником, якого всі поважають і т. ін.

Переформулювати кожне бажання «мати», перетворити його в «бути», пояснити його на мові внутрішнього стану «бути», допоможе в цьому відповідь на запитання «Навіщо?», «Що це змінить у мені?». Наприклад, «мати роботу» може бути переформульовано в «бути фахівцем», а може – у «бути забезпеченим», «бути захищеним», тобто розібратися, який сенс має володіння чимось особисто для себе;

б) групова дискусія. Обговорення складності або легкості переформулювання, різного розуміння однакових «мати» різними учасниками групи й відповідні різні «бути». Обговорення ролі соціальних стереотипів у формулюванні цілей та бажань людини. Важливість розуміння особистісного сенсу володіння чимось, дистанціювання від соціальних норм і стереотипів, необхідність їх переробки «під себе»;

в) вправа на активізацію власних зусиль (виконується індивідуально). Записати визначені на останньому етапі бажання, цілі «бути» на окремих аркушах паперу, поруч визначити, що саме, на думку учасника, залежить від його власних зусиль, для реалізації цілей і які особистісні зусилля необхідні для цього (як йому треба змінитися, що розвинути в собі, чому навчитися, що дізнатися т. ін..)

г) групова дискусія. Обговорюються складність та результативність виконання попереднього завдання;

д) спрямованість особистісної роботи (виконується індивідуально). Скласти перелік власних зусиль, необхідних для досягнення мети на підставі виконання попередньої вправи. Сформувати із цього переліку дві групи:

- власні зусилля, необхідні для досягнення мети, пов'язані з вдосконаленням, розвиненням існуючих рис, властивостей самого себе;

-власні зусилля, необхідні для досягнення мети, які пов'язані з викоріненням недоліків.

Переформулювати 2 групу власних зусиль так, що б вони звучали як

розвинення переваг. Наприклад: «не бути невпевненою в собі» – «бути більш впевненою в собі». Обговорення.

2. Вправа на усвідомлення позитивних рис себе як ефективного працівника, професіонала.

Група розбивається на підгрупи по три учасники в кожній. По черзі кожен учасник трійки виконує інструкцію, а двоє інших беруть участь в обговоренні.

Інструкція. Згадайте свої риси, особливості, які, на вашу думку, є най-більш відповідними, ефективними для здійснення професійної діяльності, яка вам найбільш до вподоби, розкажіть про них іншим учасникам трійки. Потім обговоріть ці риси, особливості, їх ефективність для здійснення професійної діяльності в трійках.

Обговорення.

3. Вправа на усвідомлення власних негативних рис.

Згадайте свої риси, особливості, які, на вашу думку, можуть стати на заваді в здійсненні професійної діяльності, працевлаштуванні на бажане місце роботи. Вислухайте двох інших учасників трійки, які висловлять свої про-позиції щодо того, яким чином риса, особливість, яка в уявленні є негативною, може стати в нагоді, бути корисною для здійснення професійної діяльності. Наприклад: відсутність досвіду роботи може бути корисною внаслідок відсутності негативних стереотипів у виконанні конкретної професійної діяльності, які можуть бути притаманні досвідченим фахівцям.

Обговорення.

Вправа спрямована на переосмислення звичних уявлень про себе як ро-бітника, фахівця в бажаній сфері діяльності, які можуть бути

бар'єром для ефективного вирішення проблеми подальшого професійного розвитку й працевлаштування.

Обговорення.

4.Вправа «Розкриття нових можливостей», розроблена в традиціях системної психотерапії. Група розбивається на трійки.

Кожен учасник трійки по черзі виступає в ролі розповідача, а два інші у ролі учасників обговорення. Інструкція розповідачу: згадайте якусь свою «улюблену» негативну рису, розкажіть іншим учасникам трійки (обговорювачам) як вона проявляється, не називаючи цю рису.

Інструкція учасникам обговорення. Обговоріть удвох у присутності розповідача позитивні переваги негативної риси, сфери, де вона може бути застосована як позитивна, висуваючи якомога більше тез.

Обговорення.

Вправа сприяє урівноваженню уявлення про себе через реінтерпретацію риси, яка сприймається як негативна. Це відбувається завдяки ідеям, які звучать в обговоренні, і пропонують нове бачення «старої» негативної риси.

5.Інформаційне повідомлення

Коли людина працює, її увага спрямовується на предмет праці. Те, що потрібно робити з предметом – мета праці, яка реалізується за допомогою тих чи інших засобів, і що для людини суттєво – у певних умовах. Саме на цих чотирьох ознаках і будується профорієнтаційна класифікація професій, розроблена Є. О. Клімовим.

Предмет праці – це об'єкт, на який спрямована людська діяльність. Це може бути інша людина, жива і нежива природа, технічні об'єкти, символи, знаки, художній образ.

В залежності від предмету праці усі професії поділяються на 5 типів: «людина- людина», «людина-природа», «людина-техніка», «людина-знакова система», «людина-художній образ».

Професії типу «людина - людина». Предметом праці фахівців даного типу професій є люди, їх навчання, виховання і обслуговування, управління ними. Основною особливістю діяльності спеціаліста цього типу є взаємодія з людьми. Вміння спілкуватися, контактувати з людьми, добиватися взаєморозуміння в процесі виконання професійних функцій є найважливішою умовою високої ефективності праці працівників типу «людина - людина». Професійно важливими для цих фахівців є такі якості як тактовність, ввічливість, чуйність, емоційна стійкість.

Професії типу «людина-природа». Предметом праці спеціалістів даного типу професій є: об'єкти живої та неживої природи, земля, корисні копалини, рослини, тварини, біологічні процеси. До цього типу можна віднести професії лісника, зоотехніка, агронома, садівника тощо. Цим працівникам має бути властива любов до природи, всього живого, уважність та спостережливість.

Професії типу «людина-техніка». До даної групи відносяться професії, які пов'язані з використанням, створенням, обслуговуванням різноманітного технічного устаткування (машини, механізми, агрегати...). Професії даного типу ставлять високі вимоги до зорового, слухового, вібраційного сприймання. Фахівцям цього типу професій повинна бути притаманна технічна спостережливість, підвищений інтерес до техніки, творче і технічне мислення, чіткість і точність розумових операцій тощо.

Тим, хто бажає обрати професії типу «людина-знакова система» повинно бути притаманне логічне мислення, володіння оперативною пам'яттю і емоційною стійкістю, уважність. Переважна більшість професій цього типу вимагає спостережливості, витривалості, відповідальності, ретельності, багатого уявлення.

Професії типу «людина-художній образ» вимагають від людини високого рівня розвитку емоційно-естетичного сприймання, естетичного

почуття, високої художньої культури, розвиненого художнього смаку, художнього бачення, художньої обдарованості, здібностей тощо.

Щоб правильно, обґрунтовано обрати професію слід враховувати інтереси, здібності, нахили вибираючого, а також потреби в кадрах. Образно говорячи, умови правильного вибору професії можна сформулювати так: «хочу»-бажання, інтереси, нахили особистості; «можу» - знання, здібності, психологічні особливості, стан здоров'я; «потрібно» - потреби ринку праці в кадрах.

Вибираючи професію, слід задаватися не тільки питаннями «що я хочу?» і «що я можу?», але й «що потрібно?» Ці три умови знаходяться у взаємозв'язку і врахування одних без інших не гарантує успішного професійного вибору.

Свої бажання ви знаєте, потреби ринку праці можна дізнатися у Центрі зайнятості, а те, що ви вже можете і вмієте, ваші навички та особисті якості ми спробуємо зараз з'ясувати.

6. Вправа «Роботодавці та шукачі»

Мета: ознайомлення учасників з основними шляхами пошуку роботи.

Матеріали: плакат «Шляхи пошуку роботи», стікери двох кольорів, ручки.

Хід вправи: тренер об'єднує учасників у дві групи. Перша-роботодавці, друга-шукачі роботи. Кожен учасник отримує по три стікери (різного кольору для кожної групи). «Шукачі» записують на стікерах три шляхи, якими можна влаштуватися на роботу, а «роботодавці» - три шляхи, якими вони би шукали працівників. Далі тренер пропонує учасникам в парах проаналізувати чи співпали шляхи у «шукача» та «роботодавця».

На плакат «Шляхи пошуку роботи» учасники клеють свої стікери у відповідну графу. Тренер аналізує, які шляхи переважають і звертає

увагу на ті шляхи, де у шукача та роботодавця найбільше шансів зустрітися.

Рефлексія:

- Що нового дізналися?

- Чи важливо знати про шляхи пошуку роботи? Чому?

7.Килим ідей «Чому важко знайти хорошого працівника-професіонала?»

Мета: розширення уявлень учасників про ринок праці; допомога в усвідомленні власної ролі на ринку праці та загальних вимог до особистості працівника.

Матеріали: 3 ватмани, стікери трьох кольорів, ціннички червоного і зеленого кольору, ручки, скотч.

Хід вправи: тренер об'єднує учасників у три групи. Кожна група отримує ватман. Тренер звертає увагу учасників на те, що в суспільстві існує проблема: роботодавцям важко знайти хороших працівників. Вправа проводиться в чотири етапи:

1) групи отримують по 10 стікерів червоного кольору, на яких кожен учасник записує свої ідеї з приводу того, чому важко знайти хорошого працівника-професіонала і наклеюють їх на ватман. Кожна група презентує свою роботу.

2) групи отримують по 10 стікерів зеленого кольору, на яких кожен учасник записує свої ідеї щодо того, як цю проблему можна вирішити і знову наклеюють їх на ватман. Кожна група презентує свою роботу.

3) групи отримують по 10 стікерів жовтого кольору, на яких учасники записують свої ідеї з приводу того, що вони самі можуть зробити, щоб вирішити цю проблему. Групи презентують свою роботу. Ідеї, що повторюються тренер клеїть на дошку, а оригінальні ідеї учасники наклеюють на «килим групи».

4) тренер дає кожному учаснику по три ціннички червоного та зеленого кольору та пропонує їм на «килимках груп» відзначити

червоним цінничком те, що вони будуть робити і зеленими те, що візьмуть до уваги.

8. Підведення підсумку заняття, оцінка учасниками отриманого досвіду

Під час тренінгу оцінюватиметься готовність учасників до активного пошуку роботи та будуть виявленні «больові точки», які заважають ветерану працевлаштуватись та відповідно проводитиметься робота з їх мінімізації. По завершенню тренінгу всі учасники за бажанням отримають професійні консультації від тренерів та партнерів проекту на всіх етапах працевлаштування.

Окрім того на тренінг будуть запрошені представники потенційних роботодавців, що дасть можливість учасникам закріпити набуті знання і адаптувати їх під час практичної діяльності. Роботодавці презентують свої організації, матимуть змогу поспілкуватись з можливими працівниками та при бажанні запросити їх на співбесіди.

Додаток Г

Зразок лекції «Самопрезентація як крок до успішного працевлаштування»

Сьогоднішній ринок праці є насиченим і високо конкурентним, тому випускнику вищого навчального закладу необхідні навички і вміння для ефективного пошуку роботи. Таким інструментом активного пошуку роботи є самопрезентація – вміння подати себе в різних ситуаціях, створити неповторний образ. Інтерес до самопрезентації виник не так давно, тоді коли назріла потреба наслідувати певному іміджу – бути успішним, яка передбачає лідерство у суспільстві. Це та норма, яку намагаються наслідувати.

Успіх в житті людини або невдача багато в чому залежить від того, як нас сприймають інші люди. Тому вміння самопрезентувати себе відноситься до найважливіших потреб сучасної людини. Від того як відбудеться самопрезентація при влаштуванні на роботу, залежить не тільки саме працевлаштування, але й умови подальшої роботи. Звичною справою підбору персоналу є особиста співбесіда з пошукувачем, під час якої роботодавець вирішує, чи підходить кандидат для працевлаштування. Тому основною метою самопрезентації є створення позитивного враження про себе.

Презентація себе – особливо важлива частина маркетингу. І не суттєво кому себе презентувати, головне цікаво і докладно розповісти про себе і про свою діяльність щоб залишити найкраще враження. Перед пошукувачем постає завдання сформуванню у роботодавця такий образ себе, що викликає довіру і симпатію. Таким чином, в переважній більшості випадків люди намагаються показати себе в найбільш позитивному вигляді, сформуванню і донести до інших свій особливий імідж. Особисте враження, що виникає в ході співбесіди не тільки впливає, а часто стає основою для позитивного рішення роботодавця.

Процес представлення себе іншим людям за допомогою соціально схвалювальних і культурно прийнятних способів поведінки визначається як *самопрезентація*. Цей процес базується на специфічних, усвідомлених людиною стратегіях, призначених для формування бажаного для неї образу в оточуючих. Термін «самопрезентація» використовується як синонім управління враженнями для позначення багаточисельних стратегій і технік, що застосовуються індивідом при створенні зовнішнього іміджу і враження про себе, які він демонструє оточуючим.

Самопрезентація це засіб формування «Я» образу. Вона є відображенням соціальних стандартів, які формуються в суспільстві. Це розмежування реального та ідеального образу, створення моделі поведінки, яка на даний момент відповідає виконуваним ролі, іміджу, соціально прийнятній моделі.

Основні дослідження самопрезентації відповідають на питання: чому люди займаються самопрезентацією, чи всім в однаковій мірі властиве прагнення до самопрезентації, які стратегії і техніки використовуються в процесі самопрезентації. Основним напрямком самопрезентації є дослідження поведінкового рівня індивіда. Людина розглядається як об'єкт, яка ставить перед собою визначення мети, використовуючи самопрезентацію. При цьому нею рухає або мотивація досягнення цілей, або уникнення невдач. Це у двох випадках призводить людину до успіху.

Мета самопрезентації – привернути увагу спільноти до основних напрямів творчої діяльності особистості. Вона повинна бути націлена на певний спектр аудиторії, відповідно до напрямку діяльності. Тому вибираються певні інструменти та способи її проведення.

Основним стрижнем успішної самопрезентації є ідея, велике бажання досягти особистісної реалізації у майбутній професійній діяльності.

Під час підготовки самопрезентації проявляються індивідуальні риси майбутнього фахівця, особисті якості, його професійна самосвідомість, певною мірою розкрити причини своєї поведінки, духовні цінності, ставлення до соціальних явищ як сформована особистість, що має власну позицію.

Самопрезентація мотивує особистість до самоаналізу, виділяючи сильні сторони своєї діяльності, творчий потенціал, життєві орієнтири, а критичний аналіз дозволяє уникнути певних ризиків та формування свого образу як ідеального.

Однією з позитивних місій особистості є професійна самореалізація – успішна кар'єра, досягнення вершин майстерності й суспільне визнання. Найважливішою необхідністю самореалізації є потреба у спілкуванні, сприйнятті тебе оточуючими, у визнанні твоїх досягнень. Ці потреби є основою для створення позитивного враження про себе в суспільному

Самопрезентація при влаштуванні на роботу включає два основних етапи: підготовка до співбесіди і самопрезентація на співбесіді.

На першому етапі підготовки самопрезентації потрібно приділити велику увагу вивченню вакантної посади (вимоги до пошукувача, посадові обов'язки, умови праці), необхідно зібрати інформацію про установу, яка її представляє, скласти резюме. Здійснюючи самоаналіз, людині, яка шукає роботу потрібно відповісти на запитання – чим я можу зацікавити роботодавця? чому моя перевага над іншими? Тому необхідно стати не просто хорошим кандидатом на дану роботу, а найкращим. Формування образу, привабливого для сприйняття оточуючих, турбує кожного.

Імідж– це цілеспрямовано сформований образ, який здійснює емоційно психологічний вплив на аудиторію. Саме те, що ми бачимо в перший момент впливає на наше сприйняття. При формуванні іміджу педагога реальні якості тісно переплітаються з тими, які приписує йому

оточення. Імідж охоплює зовнішність, манеру одягатися, стиль спілкування, поведінки, мислення і як слушно зазначає Е. Гоффман – це мистецтво «керувати враженнями».

Для досягнення відповідного іміджу потрібно насамперед об'єктивно оцінити те, що закладено природою, визначити свої переваги і вдало використовувати їх розвиток професійно-творчих компетентностей кожного майбутнього пошукувача. Підготовка самопрезентації майбутніми фахівцями дає змогу формувати особистісну і професійну позицію, аналізувати та корегувати недоліки в роботі, самовдосконалюватися, бути здатним до генерації нових ідей та творчих задумів.

Важливим фактором успішного іміджу є поведінка. Формуючи свій образ, не потрібно забувати про невербальні засоби. За поглядом, осанкою, рухом тіла співрозмовника можна зрозуміти чи ви говорите відверто, чи обманюєте, хвилюєтеся чи вас щось дратує, готові до співпраці чи є якісь сумніви. Будучи недосвідченими та знаходячись в пошуку себе, люди приміряють чужі образи, намагаючись поводити себе як відомі, успішні особистості, переймаючи їх манери поведінки, наслідують їм – приміряючи їх типаж. Це перші кроки до самореалізації. В дійсності, досягнення успіху можливо при формуванні власного образу. Чужі „маски” виглядають не природно і підсвідомо відштовхують, тому важливо залишаючись самим собою правильно себе презентувати, зробивши ставку на свої кращі якості. Отже, резюмуючи вище зазначене вважаємо, що самопрезентація є важливим кроком до успішного працевлаштування.

Додаток Д

Зразок лекції «Пошук роботи: аналіз етапів, стратегій та психологічних особливостей»

У сучасних умовах працевлаштування є довготривалим і складним процесом, до якого людина часто докладає значну кількість уваги та зусиль. Висока конкуренція, нестабільність робочих місць, важкі умови праці та низькі зарплати створюють багато перепон на шляху до успішно-го пошуку роботи. Багатоаспектний характер пошуку роботи зумовлює актуальність дослідження цього процесу, а отже, передбачає аналіз взаємодії комплексу чинників, що визначають поведінку особи під час пошуку місця праці та детермінують вибір методів цього пошуку.

Процес працевлаштування включає декілька етапів, а виконання кожного з них наближає потенційних працівників до мети. Легковажне ставлення до вибору своєї професії може стати причиною невдалого місця праці і, відповідно, незадоволеності власною діяльністю, статусом, частих конфліктів чи невиконання службових обов'язків. У працях українських і російських вчених спостерігається багатокomпонентність цього процесу та детальний аналіз власних компетенцій, очікувань і вимог до майбутнього місця праці. Так, О. Беляєва виділяє вісім етапів пошуку роботи:

1. Оцінка себе як професіонала. Старт професійної кар'єри починається з того моменту, коли особа визначається з тим, ким вона хоче бу-ти і чого хоче досягти. Усвідомлення власних можливостей (чи володіє особа тими якостями, які необхідні в обраній сфері діяльності), адекватна оцінка самого себе стають визначальними ознаками успішності цього процесу загалом. Поставлена мета у пошуку місця праці має від-повідати реальним можливостям пошукача. Визначення рівня власних можливостей залежить від рівня самооцінки особи,

оскільки низький рівень самооцінки негативно впливає на процес пошуку, звужуючи його, оскільки особа шукає менш престижну, мало оплачувану посаду.

Завищені цілі та потреби рідко приводять до необхідного результату, проте можуть бути причиною зниження самооцінки, фрустрації та припинення пошуків. Об'єктивне знання своїх потенційних професійних якостей – обов'язкова умова успішної самореалізації у процесі трудової діяльності. Важливим також є вміння критично оцінити власні успіхи й осмислити невдачі та з'ясувати їх причини, у разі потреби перемогти себе, поставити нові завдання чи конкретизувати існуючі, змінити (підвищити чи знизити) рівень прагнень, активізувати пошук нових видів діяльності при збереженні раніше поставленої мети;

2. Вивчення своєї мотивації. Важливо розуміти, які фактори є важливими для індивіда при працевлаштуванні. Звісно, для більшості значущими є грошові мотиви, проте, окрім цього, важливою може бути атмосфера в колективі, комунікація з колегами чи навіть тривалість поїздки до місця праці. Якщо ці аспекти не враховані, то існує ймовірність, що через деякий час людина почне втрачати цікавість до роботи. З іншого боку, знання цих факторів допоможе орієнтуватися в потоці вакансій, співбесід і пропозицій роботи.

3. Формулювання цілі. Чим точнішим є сформульована мета пошуку та її критерії, тим швидше та ефективніше можна її досягнути. “Яка-небудь робота” не є точним визначенням, оскільки сюди, наприклад, можна віднести і вакансію охоронця, і пропозицію налаштування систем відео нагляду, проте вони навряд чи підійдуть одній і тій же людині. Критеріїв при описанні цілі може бути декілька. Наприклад: опис роботи (Яка сфера діяльності та посада є цікавими? Які обов'язки вона має перед-бачати?); графік роботи (Чи це має бути повний робочий тиждень

із восьми-годинним робочим днем чи змінний/гнучкий графік?); заробітна плата.

4. Кар'єрні сценарії. Сюди входить розуміння бажаних майбутніх досягнень і бачення свого розвитку, а також аналіз кар'єрних сценаріїв, що допоможе ще чіткіше визначити мету пошуку роботи.

5. Складання резюме. Резюме має підкреслювати переваги та створювати позитивну презентацію для працедавця. Завданням резюме є “відправити” людину на співбесіду.

6. Джерела пошуку вакансій. Слід враховувати, що не всі методи пошуку роботи будуть ефективними у всіх ситуаціях.

На основі спрямованості поведінки особи на ринку праці можна виділити п'ять загальних стратегій: відмова від пошуку роботи, хаотичний пошук роботи, цілеспрямований пошук роботи, орієнтація на зміну професії, згода на будь-яку роботу. Очевидно, що використання певної стратегії визначається відповідними психологічними особливостями осіб, що шукають роботу.

Окрім стратегій поведінки особи на ринку праці, існують ще різні стратегії пошуку роботи. Їхнє активне дослідження розпочалося у 70-их рр. ХХ ст. З цього часу значна кількість дослідників (Г. Хользер, Д. Мауро та ін.) розглядали дане поняття крізь призму психології, соціології, економіки, менеджменту. Можна виділити такі основні стратегії пошуку роботи: 1) друзі та родичі (неформальні мережі); 2) колеги по роботі, спеціальності (формальні мережі); 3) прямі звернення до роботодавців; 4) оголошення в газетах; 5) державна служба зайнятості; 6) приватне агентство; 7) власний бізнес; 8) мережа Інтернет; 9) ярмарки вакансій.

Ці способи мають різні рівні ефективності та популярності серед осіб, що шукають роботу. Найбільш популярними способами є пошук через неформальні мережі, Інтернет та державні служби зайнятості. Проте чинники вибору тих чи інших методів є малодослідженими та

потребують уваги. На сучасному етапі необхідно узагальнити і трансформувати отриману інформацію з огляду на зміни на ринку праці.

7.Співбесіда. Кожний працедавець, який займається відбором кадрів, на день може проводити 8-10 співбесід, тому важливо позитивно запам'ятися та створити хороше враження. Тут важливими аспектами є відповідність формальним вимогам, ключові компетенції та правдивість поданої інформації.

8.Прийняття рішення. Оцінка кожної пропозиції роботи згідно цілей та мотивів, визначених на перших етапах пошуку роботи.

На процес пошуку роботи впливає значна кількість соціально-психологічних факторів. Ці чинники мають вплив як на окремі етапи, так і загалом на процес.

Довготривалі безробітні та їхні сім'ї зазнають значних втрат у зв'язку з падінням матеріального достатку, знеціненням людського капіталу, зростанням девіантної поведінки, відстороненням від ринку праці та навколишнього середовища. На рівні суспільства це знаходить відображення у вигляді маргіналізації населення, поглиблення соціальної нерівності, погіршення соціально-психологічного клімату, втрати традицій високих стандартів освіти та мотивації до праці, зниженні якості людських ресурсів у теперішньому та майбутньому.

Особи, які впродовж тривалого часу не можуть знайти роботу, в ситуації ситуативної тривоги втрачають здатність контролювати власну поведінку, схильні до імпульсивності та проявів психопатії. Індивіди, які швидко можуть знайти роботу, в ситуації ситуативної тривожності, навпаки більше контролюють власну поведінку й емоції. Така сукупність індивідуально-психологічних особливостей безробітних пояснюється значними переживаннями ситуації втрати роботи, що призводить до стійких змін у психоемоційному стані та поведінці індивіда.

Безробітним, особливо зі значним стажем відсутності роботи, притаманна спрямованість на групу, залежність від неї. Такі особи намагаються будь-яким чином знайти підтримку у своєму становищі (як моральну, так і матеріальну).

Ще однією особливістю осіб, що тривалий час шукають роботу, є підвищений рівень агресивності як наслідок ситуації фрустрації. Агресивні реакції можуть проявлятися у вигляді аутоагресії. Це призводить до підвищення рівня емоційної збудливості та нестійкості. Відповідно знижується опір до стресових впливів, можуть виникати депресивні стани.

Для подолання безробіття необхідною є здатність швидко змінювати власний стиль поведінки, переосмислювати цінності та критерії життєвого успіху. “Отже, складність ситуації безробіття пов’язана з тим, що внутрішній світ людини з її цінностями та настановами має тенденцію до інерційності, прагнення до постійності та збереження власного внутрішнього стану”.

Важливими факторами низької імовірності працевлаштування та значної тривалості пошуку роботи серед багатьох осіб є недостатній попит на працю в більшості регіонів, можливість отримання доходів від випадкових заробітків або підсобного господарства, вікова та статева дискримінація, професійний і територіальний баланс на ринку праці. Працевлаштування після 14 місяців пошуку роботи невпинно скорочується майже до нуля.

На активність особи у пошуку роботи значною мірою впливає її самовизначення та прагнення до самореалізації, адекватна оцінка власних якостей і можливостей, їхнє співставлення з потребами ринку праці. Все більше пошук роботи потребує від людини стабільності, швидких дій і різнобічності. Для підвищення ймовірності швидкого отримання посади необхідно активно себе презентувати та використовувати різноманітні методи пошуку роботи.